

ศิลปวัฒนธรรม

ART & CULTURE MAGAZINE

ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๓

เหรียญที่ระลึกและพระพุทธรูป
กับการปฏิวัติสยาม ๒๔๗๕

เบน แอนเดอร์สัน
กับ “ชุมชนจินตกรรม” และ
“บ้านเมืองของเราลงแดง”

อำนาจและชาติ
ในความคิดทางการเมืองของ
เบน แอนเดอร์สัน

เปิดเอกสารหายาก
เมืองไทยสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม

มองรัตนโกสินทร์ผ่านฉากสุโขทัย
ในเรื่องนางนพมาศ

ยุบสภา / ชรรค์ชัย บุนปาน	๑๒
เหรียญที่ระลึกและพระพุทธรูปกับการเมือง	๖๔
ในบริบทการปฏิวัติสยาม ๒๔๗๕ / วิสรุต บวงสรวง	
เบน แอนเดอร์สัน กับ “ชุมชนจินตกรรม”	๘๔
และ “บ้านเมืองของเราลงแดง” / ชาญวิทย์ เกษตรศิริ	
อำนาจและชาติในความคิดทางการเมืองของ เบนเนดิกท์ แอนเดอร์สัน /	๙๔
ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ	
เปิดเอกสารหายาก เมืองไทยสมัย จอมพล ป.	๑๑๔
ลิปปากว่าไม่เท่าตาเห็น / ไกรฤกษ์ นานา	
มองรัตนโกสินทร์ผ่านฉากเมืองสุโขทัย : พินิจในเรื่องนางนพมาศ /	๑๓๐
ธนโชติ เกียรติฉัตร	
ลัทธิ : จากอดีตถึงปัจจุบัน (๒) ประเภทของลัทธิ / ฉวกร สิกขโกศล	๑๔๔
สโมสรรศิลป์วัฒนธรรม	
อักษรพระปรมาภิไธย จปร. บนเขาพระพุทธรบาท สระบุรี /	๑๖
รศ. ดร. ปรีดี พิศภูมิวิไล	
ช่างน้ำ / เอนก นาวิกมูล	๒๒
ทำร้าย / เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์	๓๘
ศพระยาสตรีฯ / พลเอก บัญชร ชวาลศิลป์	๔๐
นาต้นจัน / พานิชย์ ยศปัญญา	๔๘
อาชยานหมายเลข? / ขุนทองกะลาเปี้ยก	๕๗
ชมคอนเสิร์ตแบบ New Normal / บุรพา อารัมภีร์	๕๘
ที่ “ทับผ่านทาง” (๒) : เห็น / พนม นันทพฤษณ์	๖๑

อักษรพระบรมสาทิสัย จปร. บนเขาพระพุทธรบาท สระบุรี

รศ. ดร. ปรีดี พิศณุวิถึ
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงสักการะรอยพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี ในหลายวาระ ทรงตระหนักดีว่าพระพุทธรบาทเป็นปูชนียสถานสำคัญที่พระมหากษัตริย์ในอดีตได้เสด็จฯ ไปทรงสักการะเสมอ ในรัชกาลของพระองค์ได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์พระมณฑปและเสนาสนะในวัดพระพุทธรบาทให้คืนความงดงามดังเดิม และโปรดให้สร้างโบราณราชประเพณีเก่าไว้ เช่น เมื่อเสด็จฯ ทรงช้างพระที่นั่ง ทรงรำขอช้างถวายเจ้าพ่อเขาคด ตามโบราณราชประเพณี จึงนับได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระมหากษัตริย์คุณยิ่งต่อวัดพระพุทธรบาท สระบุรี

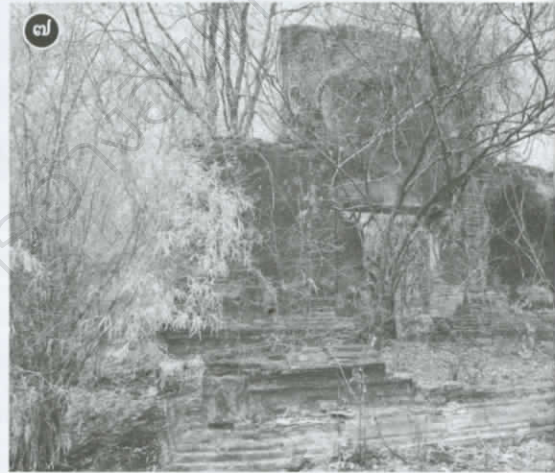
นอกจากนี้ ในหลายครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปยังหัวเมืองต่างๆ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานอักษรพระปรมาภิไธย จปร. พร้อมเลข

รัตนโกสินทรศกไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์การเสด็จฯ ถึง ในหนังสือพระปรมาภิไธยที่พบในประเทศไทย ของกรมศิลปากร จัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้สำรวจจารึกพระปรมาภิไธยและอักษรพระนามย่อของพระมหากษัตริย์และพระราช

วงศ์ที่ทรงจารึกไว้คร่าวเสด็จฯ ไปยังจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทย ว่าเริ่มปรากฏแต่ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา บางจังหวัดมีจารึกอักษรพระปรมาภิไธยหลายแห่งหลายคราว ซึ่งเป็น

- ๑ อักษรพระปรมาภิไธย จปร. และเลขศก ๑๑๕ ที่ศิลาหน้าผา เขาพระพุทธรบาท สระบุรี
- ๒ ภาพถ่ายทางอากาศเขาพระพุทธรบาท วงรีคือบริเวณแนวผนังหินที่เรียงซ้อนกันเป็นชั้นๆ ลักษณะคล้ายผนังอ่างเก็บน้ำ ส่วนวงกลมคือบริเวณวัดโบราณและจารึกอักษรพระปรมาภิไธย จปร. และเลขศก ๑๑๕
- ๓ แนวกำแพงหินศิลาที่เรียงต่อกันเพื่อกั้นน้ำและเป็นเสมือนผนังอ่างเก็บน้ำ

อนุสรณ์ว่าพระมหากษัตริย์โปรดที่จะเสด็จฯ ไปยังจังหวัดนั้นๆ ทั้งเพื่อทรงสักการะปูชนียสถานสำคัญและทรงเยี่ยมเยียนประชาชน

จังหวัดสระบุรี เป็นที่ประดิษฐานพระมณฑปครอบรอยพระพุทธรบาท ซึ่งเป็นปูชนียสถานศักดิ์สิทธิ์มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี พระมหากษัตริย์แต่อดีตได้เสด็จฯ ไปทรงสักการะ และทรงอุทิศสิ่งของถวายเป็นพุทธบูชา ทั้งทรงปฏิสังขรณ์ให้งดงามอยู่เสมอ ครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปยังสระบุรีก็เอาพระราชหฤทัยใส่ในการสร้างเสริมต่อเติมเสนาสนะในพระอารามให้งดงามอยู่คงเดิม และได้เสด็จฯ

ไปยังพื้นที่โดยรอบพระพุทธรบาทเพื่อทรงเยี่ยมเยียนประชาชนและทอดพระเนตรภูมิทัศน์ของเมืองด้วย ใน พ.ศ. ๒๔๓๙ (ร.ศ. ๑๑๕) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ โดยรถไฟพระที่นั่ง ตั้งแต่วันที่ ๑๖ ธันวาคม โดยขบวนรถไฟพระที่นั่งถึงตำบลปากเพรียว เวลาบ่าย ๒ โมงครึ่ง ประทับแรมที่พลับพลาริมแม่น้ำตรงแก่งม่วง จากนั้นในวันรุ่งขึ้น วันที่ ๑๗ ธันวาคม เวลาเช้าโมงเศษ เสด็จฯ ทรงม้าพระที่นั่งออกทุ่งนาเขาดง ถึงพระพุทธรบาท เวลา ๓ โมงเช้าเศษ เสด็จฯ ขึ้นทรงสักการะพระพุทธรบาท ประทับเสวยพระกระยาหารเช้า และทรงจารึกอักษรพระปรมาภิไธย จปร. ที่เชิงผา จากนั้นเสด็จฯ

ไปทอดพระเนตรภูมิทัศน์รอบๆ วันที่ ๒๐ ธันวาคม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ โดยรถไฟพระที่นั่งถึงที่พักรถไฟแก่งคอย แล้วทรงม้าไปตามทางป่าถึงบ้านลาว ทรงหยุดพักเสวยพระกระยาหารและแวะพัก ณ ปะรำที่กรมการเมืองจัดสร้างถวาย บ่ายโมงเศษเสด็จฯ ถึงตำบลพุน้ำใจน เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรน้ำตกและปากถ้ำพระโพธิสัตว์ จากนั้นโปรดให้จารึกอักษรพระปรมาภิไธยทรงสำราญพระราชอิริยาบถแล้วจึงเสด็จฯ กลับพลับพลาที่ประทับ วันที่ ๒๒ ธันวาคม เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระ

พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอัครราชเทวี โดยรถไฟพระที่นั่งจากเมืองสระบุรี ไปถึงที่ตำบลหินลับซึ่งเป็นที่สุดทางรถไฟขณะนั้น เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เสด็จฯ ลงจากรถไฟ ต่อไปตามทางที่ยังไม่ได้วางเหล็กราง ถึงศิลาใหญ่ใกล้พลับพลาที่กรมรถไฟได้ปลูกไว้ถวายเป็นที่ประทับ ทรงจารึกอักษรพระปรมาภิไธย จปร. และสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีทรงจารึกอักษรพระนามาภิไธย สผ. แล้วพระราชทานนามศิลาว่าผาเสด็จ จากนั้นทอดพระเนตรการสำรวจเส้นทางและการวางเหล็กรางรถไฟส่วนต่อ แล้วจึงเสด็จฯ กลับ

ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓ แผ่นที่ ๕๐ วันที่ ๓ มกราคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๕ หน้า ๔๗๗ ลงพิมพ์ข่าวเสด็จพระราชดำเนินประพาสพระพุทธรบาทว่า ถึงวันที่ ๒๕ ธันวาคม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ออกจากเมืองสระบุรี ลงเรือพระที่นั่งจากแก่งเพ็ชร์วาล่องมาพันแก่งเขาแก้ว แล้วเรือพระที่นั่งฟ่วงเรือกลไฟ มาประทับแรมตำบลท่าหลวง ซึ่งเป็นทางเสด็จฯ ไปพระพุทธรบาท เวลาเย็นเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรพระนอนวัดสะตือที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) สร้างไว้ และเสด็จฯ ไปวัดไถ่จันตรงที่ประทับแรม

วันที่ ๒๕ ธันวาคม เสด็จฯ ทรงม้าพระที่นั่ง ออกจากท่าหลวงถึงบางโหมด จากนั้นเสด็จฯ ต่อถึงศาลเจ้าพ่อเขาตก ทรงจุดธูปเทียนสักการะแล้วเสด็จฯ ต่อถึงพระราชวังท้ายพิบูลประทับแรมที่พลับพลาพระราชวังพระพุทธรบาท เวลาเย็นเสด็จฯ ขึ้นทรงนมัสการพระพุทธรบาท ทรงจุดดอกไม้

เพลิงถวายเป็นพุทธรูชา

วันที่ ๒๖ ธันวาคม เวลา ๒ โมงเช้าเศษ ทรงม้าไปถึงศาลเจ้าเขาขาดประทับบวงสรวง แล้วเสด็จฯ ไปเชิงเขา

๔ สิ่งก่อสร้างลักษณะคล้ายอ่างเก็บน้ำ ทรงโค้งก่อด้วยอิฐถือปูน เหลือผนังอาคารด้านหนึ่ง และมีเศษกระเบื้อง เศษอิฐแตกหักอยู่โดยรอบ

๕ สิ่งก่อสร้างรูปทรงสี่เหลี่ยม ก่ออิฐถือปูนสมัยอยุธยา

๖ แนวโขดหินที่ค่อนข้างลาดชันจากแนวผนังอ่างเก็บน้ำลงไปยังวัดโบราณ

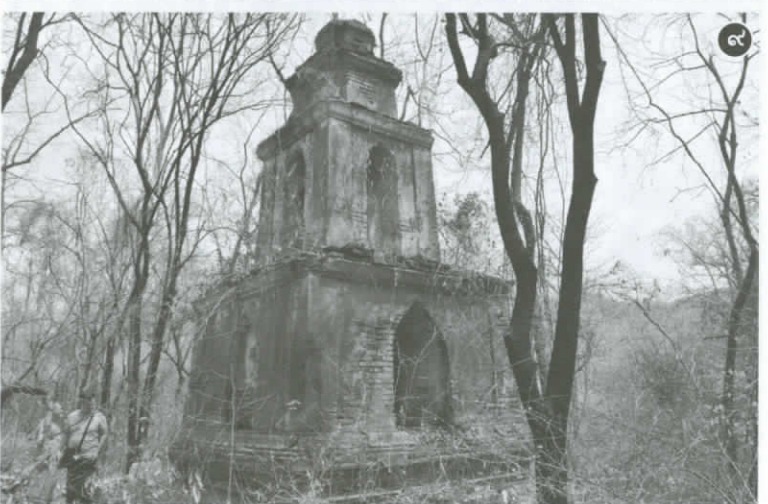
๗ ผนังพระวิหารด้านทิศตะวันตกมีประตูกลาง

๘ ฐานพระปรางค์ย่อมุมแบบอยุธยา ด้านในก่ออิฐถือปูน

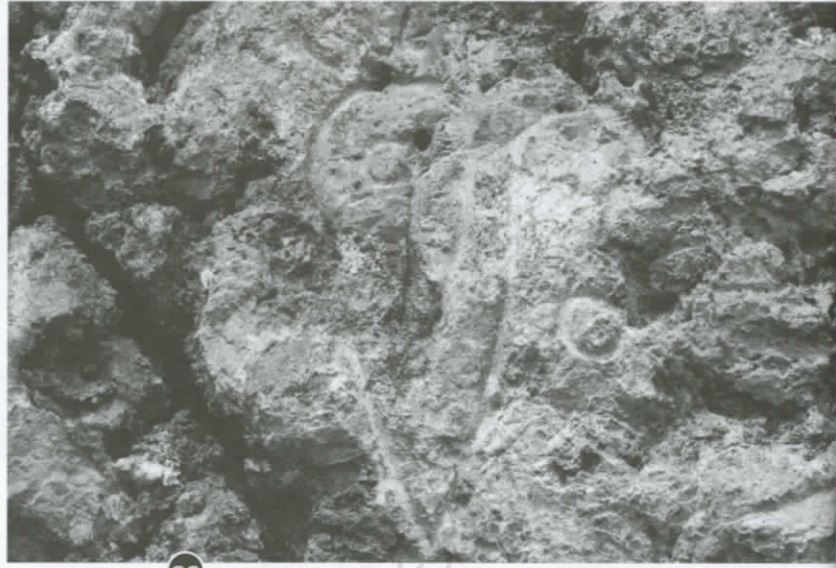
๙ หอระฆัง ๒ ชั้น ศิลปะอยุธยาตอนปลาย มีซุ้มโค้งแหลมที่ฐานด้านล่าง

หน้าถ้ำวิมานจักรีเพื่อเสวยพระกระยาหาร จากนั้นเสด็จประพาสถ้ำวิมานจักรี เวลาเที่ยงเสด็จฯ กลับมาที่พระพุทธรบาท ทอดพระเนตรวัดแล้วจึงเสด็จฯ กลับ เวลาเย็นเสด็จฯ ทรงม้าพระที่นั่งประพาสพระราชวังเก่าธารเกษม

วันที่ ๒๗ ธันวาคม เวลา ๒ โมงเช้าเศษ เสด็จฯ ทรงม้าพระที่นั่ง ไปถึงศาลเจ้าพ่อเขาตก ทรงถวายเครื่องสักการะ แล้วเสด็จฯ ต่อไปยังเชิงเขาหน้าถ้ำมหาสนุก ประทับเสวยพระกระยาหารเช้า แล้วเสด็จฯ ขึ้นเขา ถึงปากถ้ำ โปรดให้จารึกอักษรพระปรมาภิไธย จปร. และเลขศก ๑๑๕ ไว้ เวลาบ่ายเสด็จฯ กลับพลับพลาที่ประทับ

วันที่ ๒๘ ธันวาคม เวลา ๓ โมงเช้า เสด็จฯ ขึ้นทรงนมัสการพระพุทธรูป และเสด็จฯ ไปตามทางบนเขา จนถึงศิลาหน้าผาแห่งหนึ่ง โปรดให้สลักอักษรพระปรมาภิไธย จปร. และเลขศก ๗๙, ๙๑, ๑๐๒, ๑๑๕ เป็นที่หมายครวเสด็จฯ จากนั้นเสด็จฯ ถึงเขาขาด เสด็จฯ ลงจากเนินเขามาถึงศาลเจ้าเขาขาด ทรงถวายเครื่องสักการะ เวลาบ่ายเสด็จทรงม้าเป็นกระบวนม้า จากพระพุทธรูปมาตามระยะทาง เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ ถึงที่ประทับร้อนตำบล

๑๐

๑๐ ศิลาหน้าผา เขาพระพุทธรูป ที่จารึกอักษรพระปรมาภิไธย จปร. และเลขศก ๑๑๕ (ในวงกลม) และภาพพระยะโกธอักษรพระปรมาภิไธย จปร.

บางโขมด เสด็จประพาสบ้านพระสังข์พันธุศิริ ที่บ้านหม้อแล้ว เสด็จฯ กลับทางเดิมถึงที่ประทับแรมตำบลท่าหลวง รุ่งขึ้นวันที่ ๒๙ ธันวาคม เวลาเช้า ๔ โมง ออกเรือพระที่นั่งผูกใจจดจากที่ประทับแรมท่าหลวง เรือกลไฟพุ่งล่องลงมาตามลำน้ำ เวลาเที่ยงเศษประทับตำบลบ้านอรุณฤๅก เสด็จฯ ขึ้นประพาสแล้วประทับเรือพระที่นั่งต่อมา ถึงท่าที่พักรลไฟกรุงเก่า แล้วเสด็จฯ กลับพระนครทางรถไฟ

การเสด็จฯ ไปที่ศิลาหน้าผาบนเขาพระพุทธรูป สระบุรี ในวันที่ ๒๘ ธันวาคม แม้ว่าในหนังสือของกรมศิลปากรเล่มดังกล่าวจะระบุว่า “ปัจจุบันยังสำรวจไม่พบ” นั้น แต่จากการสอบถามพระมหาศพล เสฎฐโรจโน (ป.ธ.๖) วัดพระพุทธรูป สระบุรี ผู้สนใจประวัติศาสตร์โบราณคดี กรุณาเล่าให้ฟังว่า หากเดินเท้าต่อลงไปจากพระพุทธรูป

ที่อยู่บนยอดเขาพระพุทธรบาทสักกระยะหนึ่งแล้ว ก็จะพบร่องรอยโบราณสถานที่น่าสนใจหลายอย่าง ผู้เขียนจึงได้นัดหมายพระมหาทศพลและคณะเพื่อสำรวจและตรวจดูแนวของโบราณสถานดังนี้ (ดูภาพถ่ายทางอากาศ)

เมื่อขึ้นไปถึงบริเวณพระพุทธรบาทที่อยู่ยอดเขาพระพุทธรบาท เดินอ้อมลงไปด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นทางค่อนข้างลาดชัน มีต้นไม้ขึ้นเป็นระยะ พบแนวกำแพงหินเรียงซ้อนกัน คล้ายกับผนังของอ่างเก็บน้ำ ลักษณะการใช้หินเรียงซ้อนกันเช่นนี้อาจเป็นไปได้ที่มีการก่อเป็นแนวที่กักเก็บน้ำไว้แต่ครั้งอยุธยา เพราะมีตัวอย่างที่คล้ายกันคือป้อมหินริมคลองเรือก อำเภอมืองฯ จังหวัดลพบุรี หรือป้อมท่าหิน ด้านหลังพระนารายณ์ราชนิเวศน์ และเกยช้าง-ม้าหลังพระที่นั่งเย็น จังหวัดลพบุรี ล้วนแต่สร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทั้งสิ้น แนวผนังแผ่นหินที่เรียงหลังเขาพระพุทธรบาทนี้อาจเป็นส่วนหนึ่งของผนังอ่างแก้ว ซึ่งเป็นแนวอ่างเก็บน้ำที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นที่พระพุทธรบาท ดังปรากฏแนวท่อประปาดินเผาที่ยังคงฝังอยู่บริเวณผนังอ่างแก้วริมพระอุโบสถ

แนวกำแพงหินศิลาที่เรียงต่อกันเพื่อกั้นน้ำและเป็นเสมือนผนังอ่างเก็บน้ำ สันนิษฐานว่าสร้างเสริมแต่ครั้งอยุธยา ลักษณะเป็นแผ่นหินหรือก้อนหินเรียงซ้อนกัน สอปูน อาจใช้เป็นทางเดินด้วยก็ได้ เป็นไปได้ว่าพระมหากษัตริย์แห่งอยุธยาอาจจะทรงก่อ

แนวกำแพงขึ้นมารอบเขาพระพุทธรบาทเพื่อกักเก็บน้ำ และบังคับน้ำให้ไหลไปทางอ่างแก้วซึ่งอยู่บริเวณด้านข้างพระอุโบสถ เพื่อนำน้ำไปใช้สะดวกมากขึ้น

ถัดไปจากแนวผนังหินนี้ ต้องเดินลัดเลาะไปตามไหล่เขาที่มีความลาดชันเป็นบางช่วง พบร่องรอยวัดเก่าแห่งหนึ่งน่าจะมียุขสมัยอยุธยาตอนปลาย โบราณสถานที่พบในปัจจุบันเป็นพระวิหาร โครงสร้างหลังคาพังทลายลงมา เหลือผนังอาคาร ประตูหน้าต่าง มีความสมบูรณ์ อาจเป็นพระวิหารที่หันหน้าทางทิศตะวันออก ทางด้านทิศใต้มีร่องรอยฐานพระปรางค์องค์หนึ่ง และหากลงไปตามทางลาดชันพบหอรบขังที่มีสภาพสมบูรณ์ ในลักษณะเดียวกับหอรบขังวัดตุน ซึ่งเป็นแบบอยุธยาตอนปลาย มีการเจาะช่องโค้งแหลมที่ฐานด้านล่างของหอรบขัง วัดร้างแห่งนี้ น่าจะเป็นวัดสำคัญที่พระมหากษัตริย์อยุธยาโปรดให้สร้างไว้ จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะตั้งอนุรักษและพัฒนาให้สวยงามเป็นแหล่งท่องเที่ยว

ถัดจากวัดร้างแห่งนี้ลงไปด้านล่าง เป็นทางลาดเนินเขา มีเศษศิลากระจัดกระจาย พบศิลาขนาดย่อมตั้งอยู่ ที่ด้านล่างในระดับความสูงประมาณ ๑.๕๐ เมตร มีจารึกอักษรพระปรมาภิไธย จปร. และเลขศก ๑๑๕ ปรากฏชัดเจน แต่ในราชกิจจานุเบกษาระบุว่าได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกเลขอักษรเพิ่มเติมจากครั้งก่อน กล่าวคือ มีเลขศก ๑๑๙, ๑๒๑ และ ๑๒๒ แต่ไม่ปรากฏร่องรอยแล้ว ทั้งนี้สันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอม

เกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้เสด็จฯ ขึ้นตามทางลาดด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตัดตรงขึ้นมาจากฝั่งตรงข้ามถ้าประทุน เพราะระยะทางใกล้กว่า และสามารถเสด็จฯ ขึ้นได้

อักษรพระปรมาภิไธย จปร. ที่เขาพระพุทธรบาท สระบุรี นี้ เป็นพระราชอนุสรณ์ค่านึงถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชอุตสาหะเสด็จฯ ขึ้นมาบนยอดเขาและทรงทำนุบำรุงพระอารามพระพุทธรบาทไว้ จึงสมควรที่จะได้มีการอนุรักษ์ ปรับปรุงเส้นทาง การขึ้นมาสักการะ และปรับปรุงสภาพภูมิประเทศให้มีความปลอดภัยทั้งจากผู้ไม่ประสงค์ดีและจากไฟป่าที่มีบ่อยครั้งบนเขาพระพุทธรบาท เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญคู่กับพระพุทธรบาท สระบุรี ได้อีกแห่งหนึ่งในอนาคต

ขอขอบคุณพระมหาทศพลเสฏฐโรจโน (ป.๒.๖) วัดพระพุทธรบาท สระบุรี ที่กรุณานำทางขึ้นไปสำรวจและแลกเปลี่ยนข้อมูล และขอบคุณคุณนรชัย ครุฑนรสิงห์ ที่ช่วยค้นเอกสารราชกิจจานุเบกษา

บรรณานุกรม
กรมศิลปากร. พระปรมาภิไธยที่พบในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๕๔.
“ข่าวเสด็จพระราชดำเนินประพาศพระพุทธรบาท,” ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓ แผ่นที่ ๔๐ วันที่ ๓ มกราคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๕ หน้า ๔๗๗-๔๗๙.

พิมพ์ลัษณ์รัตนมยุ

ล. ล. ล.

๒๕๖๐

เหรียญที่ระลึกและพระพุทธรูป กับการเมืองในบริบท การปฏิวัติสยาม ๒๔๗๕*

วิศรุต บวงสรวง

บทนำ

บทวิเคราะห์ส่วนใหญ่เกี่ยวกับการเมืองสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ (พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๕) มักมุ่งเน้นไปที่การปฏิวัติสยาม ๒๔๗๕ ผ่านเหตุการณ์สำคัญทางการเมือง กลไกรัฐสภา กฎหมาย บทบาทกองทัพ เป็นหลัก แต่งานศึกษาที่จะอธิบายเหตุการณ์ดังกล่าว ผ่านเหรียญพระเครื่องและพระพุทธรูป ยังมีจำกัด

บทความนี้จึงมุ่งอธิบายความขัดแย้งทางการเมืองสยามในบริบทการปฏิวัติสยาม ๒๔๗๕ ผ่านเหรียญพระเครื่อง เหรียญที่ระลึก และพระพุทธรูป ที่สัมพันธ์กับการต่อสู้ทางการเมืองในช่วงทศวรรษ ๒๔๗๐-๘๐ ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่า ภายใต้ความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ วัตถุประสงค์ทางวัฒนธรรม ความเชื่อที่เคยถูกมองข้าม ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้-สร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้กับแต่ละฝ่ายด้วย การหวนกลับไปพิจารณาเหรียญพระเครื่อง เหรียญที่ระลึก และพระพุทธรูป มีสถานะอย่างไร ภายใต้บริบทการปฏิวัติสยาม ๒๔๗๕ ย่อมจะทำให้แลเห็นจากการต่อสู้กันระหว่างคณะเจ้าและคณะราษฎรได้เด่นชัดยิ่งขึ้น

(ซ้าย) เหรียญวัวแบกพานพิทักษ์
รัฐธรรมนูญ ส.ค.ส. พ.ศ. ๒๔๘๐
(ภาพและเหรียญของผู้เขียน)

* บทความนี้ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศาสนวัตถุกับอุดมการณ์กษัตริย์นิยมไทย พุทธทศวรรษ ๒๔๑๐-๒๕๔๐” ซึ่งกำลังดำเนินการค้นคว้า โดยมี ผศ. ดร. วัชระ สินธุประมา เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

พระมหากษัตริย์

และเหรียญพระแก้วมรกต :

เหรียญกับการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๑๕๐ ปี

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ปรากฏพระราชนิยามเกี่ยวกับการสร้างเหรียญ-สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นพระราชนิยามที่โดดเด่น หรือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะรัชกาล แต่ที่ทรงสร้างและพระราชทานเหรียญที่ระลึกเนื่องในการพระราชพิธีสำคัญ เช่น เหรียญที่ระลึกบรมราชาภิเษก^๑ รวมถึงทรงสืบต่อพระราชนิยามการพระราชทานเหรียญลูกเสื่อจากพระเชษฐา^๒ อย่างไรก็ตาม ในรัชกาลนี้ ได้ทรงสร้างเหรียญพระพุทธรูปที่สำคัญที่สุดเหรียญหนึ่งในประวัติศาสตร์ของพระราชวงศ์จักรีขึ้น คือ เหรียญพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำคัญสูงสุดแห่งรัฐสยาม และเหรียญพระบรมรูปพระมหากษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรีเนื่องในการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๑๕๐ ปีขึ้น เพื่อบอกบุญเรียโรจากราษฎร

ก่อนหน้าที่จะถึงวาระการฉลองพระนครนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามตามแบบพระราชประเพณีทั่วไป และยังปรากฏด้วยว่า ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดงานนมัสการพระวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (เช่นเดียวกับงานนมัสการพระพุทธรูปชินราช วัดเบญจมบพิตร ที่เริ่มจัดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) นอกจากนี้จะเสด็จฯ ไปทรงนมัสการฯ พระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร และให้มีการแขวนโคมตามประทีปถวายนมัสการแล้ว ยังได้ทรงกำหนดให้มีการประกวดเครื่องโต๊ะ ทั้งเครื่องแก้ว เครื่องถ้วยลายคราม และพระราชทานเหรียญที่ระลึกของงานด้วย รวมถึงมีการออกร้านขายของต่างๆ ทั้งที่เป็นร้านของหลวง และทั่วไปที่พระราชอุทยานสราญรมย์^๓ ซึ่งงานดังกล่าว

ทำให้วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีมิติของงานรื่นเริงนอกเหนือไปจากการเป็นศูนย์กลางพระราชพิธีตามแบบจารีตด้วย หากทว่างานดังกล่าวก็ไม่ใช่ที่แพร่หลายเท่าใดนัก

ครั้นต่อมา เนื่องในวาระที่กรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๑๕๐ ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้มีการเตรียมการพระราชพิธีสมโภชพระนคร มีการบูรณะและก่อสร้างถาวรวัตถุขึ้น อาทิ สะพานพระพุทธยอดฟ้า ที่เชื่อมฝั่งพระนครและฝั่งพระธนบุรีเข้าด้วยกัน รวมถึงพระปฐมบรมราชานุสรณ์ ในการนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามและสร้างพระปฐมบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชขึ้น และได้ทรงจัดสร้างเหรียญพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ขึ้น เพื่อบอกบุญเรียโรจากราษฎร ที่ต้องการร่วมปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีการพิมพ์ไปปลิวบอกบุญเรียโรแก่ราษฎรทั่วราชอาณาจักร ไปปลิวดังกล่าวมีจำนวน ๔ หน้า ด้านหน้าตีพิมพ์เป็นรูปหน้าบันพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีข้อความว่า “ประกาศ บอกบุญในการปฏิสังขรณ์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พ.ศ. ๒๔๗๓” พิมพ์ถวายโดยโรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ จำนวน ๒๐,๐๐๐ ฉบับ แจกจ่ายบอกบุญทั่วราชอาณาจักร^๔

ประกาศบอกบุญเรียโรการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เริ่มด้วยพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่าวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นพระอารามสำคัญคู่กับพระนครมา เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร “อันทรงอนุภาพเป็นศรีพระนคร” บัดนี้มีสภาพทรุดโทรมลงอย่างมาก สมควรที่จะบูรณ

(ชวา) ใบประกาศบอกบุญเรียโรปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พ.ศ. ๒๔๗๓ (ภาพจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ประกาศ บอกบุญในการปฏิสังขรณ์ วัด

พระศรีรัตนศาสดาราม พ.ศ. ๒๔๗๓

โรงพิมพ์บุญรอด จำกัด โทรเลข ๒๑,๐๐๐ กรุงเทพฯ

11

ประกาศบอกบุญ การปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ขอประกาศแก่มหาชนให้ทราบทั่วกัน ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชปรารภว่ากรุงเทพพระมหานครรัตนโกสินทร์ราชธานีจะมีอายุยืนถึง ๑๕๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๔๗๓ เป็นอภิลักขิตมงคลอันสมควรจะมีการสมโภช ทรงพระราชดำริว่าวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นปูชนียสถานสำคัญด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างขึ้นเป็นพระปฐมฐานพระมหามณเฑียรปฏิมากรแก้วมรกต อันทรงอานุภาพเป็นศรีพระนคร เป็นที่เลื่อมใสของชาวประเทศนี้แลตลอดไปจนชาวประเทศอื่น ๆ หากินมาลึกลับการบูชาอยู่เนืองนิจ และวัดพระศรีรัตนศาสดารามมีคัมภีร์สถานที่เป็นสำคัญหลายแห่ง เช่น พระอุโบสถพระระเบียง และหอพระมนเทียรธรรมเป็นต้น ชำรดุสิตโรจนมุกสถานและวัดคู่อื่น ๆ ที่ในพระอารามก็ชำรุดทรุดโทรมอยู่มาแต่ก่อนบ้างแทบทั่วไปทั้งพระอาราม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริว่าถึงเวลาสมควรที่จะจัดการปฏิสังขรณ์วัดพระอารามให้เป็นการถาวรมั่นคงเสถียรคงทน จะได้มีการสมโภชพระมหามณเฑียรปฏิมากรแก้วมรกตฉลองพระอารามใน พ.ศ. ๒๔๗๓ จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้ตั้งกรรมการจัดทำบูรณะวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดำเนินการปฏิสังขรณ์ กรรมการได้ประชุมปรึกษาหารือการซ่อม ประมาณเงินที่จะต้องใช้จ่ายในการปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ ๖๐๐,๐๐๐ บาทเศษ (หกแสนบาทเศษ) ได้มีความกราบบังคมทูลพระกรุณา ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระราชหัตถ์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นทุนในการปฏิสังขรณ์ และรัฐบาลได้อนุญาตเงินแผ่นดินอุดหนุนเงินอีก ๒๐๐,๐๐๐ (สองแสนบาท) ส่วนที่องขาดอยู่อีกเท่าใด โปรดเกล้าฯ ให้กรรมการนี้จัดดำเนินการเรียกรับ บอกบุญชักชวนพระบรมวงศานุวงศ์ ภัณฑุสตามเณร เสนาบดีข้าราชการ ตลอดจนประชาชนทั่วไป เพื่อให้ได้มีโอกาสบำเพ็ญกุศลร่วมกัน โดยพระมหากษัตริย์องค์ต่างๆ จะพากันไม่เสียดายเงินส่วนที่ช่วยกันบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามอยู่ด้วยกัน

เมื่อได้มีมติรับบริจาคทรัพย์ช่วยทำบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งนี้แล้ว ก็จะเป็นผู้ที่มีส่วนช่วยพระที่ความถาวรมั่นคงงามนำคุณาสมบัติบังเกิดคุณแก่วัดพระศรีรัตนศาสดารามนี้สืบไป จะเป็นบุญเป็นคุณสถานที่ทำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสของมหาชน

12

ซึ่งไม่เต็มใจ ทำให้ผู้เลื่อมใสอยู่แล้วเลื่อมใสเจริญยิ่งขึ้น หรือเมื่ออันถึงทรัพย์สินตนเองได้บริจาคช่วยปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถพระรัตนโกสินทร์วัดคู่อื่นๆ แล้ว ย่อมทำให้เกิดศรัทธาไปมาทยอยเงินบริจาคเงินอื่นอันอยู่ในกุศลส่วนนั้น ก็เกิดขึ้นคราวใด สมบัติใดอันเป็นบุญเป็นกุศลความดีความชอบทุกชนิดที่คิดมี มีแต่เจริญทวียิ่งขึ้นโดยลำดับในคราวนั้น สมัยนั้น

ในการรับเงินเรียกรับ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เป็นที่ประทับทรงพระคัมภีร์มหาสมณศักดิ์เจ้าพนักงานไว้รับเงินตามสถานต่างๆ สุดแต่ที่เห็นว่าจะเป็นความสะดวกแก่ผู้มีศรัทธาบริจาค

ผู้ใดมีศรัทธาบริจาคเงินในการนี้เท่าใด จะได้รับใบเสร็จและเหรียญตอบแทนเป็นที่ระลึกตามจำนวนเงินที่บริจาค ซึ่งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติจักได้ประกาศรายละเอียดและสถานที่การรับเงินให้ทราบภายหลัง

อนึ่ง ผู้ใดบริจาคทุนทรัพย์ตั้งแต่ ๕ บาทขึ้นไป กรรมการจะได้นำรวบรวมนามประกาศในราชกิจจานุเบกษาตามคราว เพื่อให้ปรากฏความเลื่อมใสศรัทธาของท่านนั้น ๆ อยู่ชั่วกัลปาวสาน

ในโอกาสซึ่งออกจกขุนท่านทั้งหลาย เพื่อมีปิตินสติมาศึก พ้อมใจกันช่วยทำบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแก้วมรกต บรรพพระพุทธศาสดาองค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นวัดอันเลิศ ค่ายพระองศ์ประดิษฐานอยู่ และเป็นมิ่งขวัญเชิดชูขอเอี่ยมของประเทศสยาม ตามสมควรแก่กำลังทรัพย์สมบัติ และศรัทธาเลื่อมใสเทอญ

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วันที่ ๑๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๓

นายก
กรรมการจัดการทำบูรณะวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

13

ประกาศระเบียบการรับเงินเรียกรับ การปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ขอประกาศระเบียบการรับเงินเรียกรับ การปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ให้ทราบทั่วกันดังต่อไปนี้

๑. สถานที่รับเงิน ในชั้นต้นจะตั้งที่เจ้าพนักงานไว้รับเงินเรียกรับที่กรมพระคลังมหาสมบัติและที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง กับที่ทำการคลังจังหวัดต่างๆ ทั่วพระราชอาณาจักร ต่อไปถ้าควรเปิดรับเงินมากแห่ง ออกไปจากนั้นก็ จะประกาศให้ทราบเป็นคราว ๆ
๒. ลักษณะใบเสร็จรับเงิน ใบเสร็จรับเงินมี ๒ ชนิด คือ ชนิดราคา ๑ บาท สีขาว ชนิดราคา ๕ บาท สีเขียวใบไม้ ชนิดราคา ๒๐ บาท สีแดง ชนิดราคา ๑๐๐ บาท สีเหลือง

ใบเสร็จทุกฉบับมีหมายเลขแสดงเลขประจำใบเสร็จนั้น และเลขหมายประจำเล่มมีราคาของกรมคลังมหาสมบัติประทับตราด้วยตัวใบเสร็จเป็นสำคัญ มีลายเซ็นและมตราของเจ้าพนักงานผู้รับเงินประทับที่จำนวนเงินด้วย

๓. พระราชทานเหรียญที่ระลึกตอบแทน เหรียญที่ระลึกที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนั้น เป็นเหรียญคุณูปการพระมหามณเฑียรปฏิมากร (แก้วมรกต) อยู่ในเรือนแก้วด้านหนึ่ง ด้านอีกด้านมีตัวอักษรภาษามอญว่า "วา ละ อู กัง สัง วา ตัง วา" ด้านหนึ่ง ผู้บริจาคตั้งแต่ ๑๐๐ บาทขึ้นไป พระราชทานเหรียญทอง ผู้บริจาคตั้งแต่ ๒๐ บาทขึ้นไป พระราชทานเหรียญเงิน ผู้บริจาคตั้งแต่ ๕ บาทขึ้นไป พระราชทานเหรียญทองขาว ผู้บริจาคตั้งแต่ ๒ บาทขึ้นไป พระราชทานเหรียญทองแดง

๔. วิธีการรับและส่งเงิน เมื่อเจ้าพนักงานได้รับเงินแล้ว เจ้าพนักงานผู้รับเงินจะได้ออกใบเสร็จและจ่ายเหรียญซึ่งพระราชทานมาไว้สำหรับตอบแทนให้ผู้ที่ชำนัดที่กล่าวมานั้น

พระบัญชากรมพระคลังมหาสมบัติ
ประกาศมา ณ วันที่ ๑๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๓
ศุภโชคเทศ
เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

14

ปฏิสังขรณ์เนื่องในการที่พระนรศร ๑๕๐ ปี โดยใช้เงินประมาณ ๖ แสนบาท พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ๒ แสนบาท และใช้เงินแผ่นดินอีก ๒ แสนบาท ส่วนที่ยังขาดนั้น โปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการเรียโร โดยผู้ที่บริจาคตั้งแต่ ๕ บาทขึ้นไป จะมีการประกาศรายนามในราชกิจจานุเบกษา “เพื่อให้ปรากฏความเลื่อมใสศรัทธาของท่านนั้นๆ อยู่ชั่วกาลปาวสาน” ในท้ายใบปลิวมีความว่า “...ขอชักชวนท่านทั้งหลายเพื่อมีปีติยินดีสามัคคี พร้อมใจกันช่วยทำนุบำรุงปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปแก้วมรกต บรรจุพระพุทธรูปสำริดของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นวัตถุอันเลิศ คล้ายพระองค์ประดิษฐานอยู่ และเป็นมิ่งขวัญเชิดชูยอดเยี่ยมของประเทศสยาม ตามสมควรแก่กำลังทรัพย์สมบัติ และศรัทธาเลื่อมใสเทอญ”^๕ (สะกดตามต้นฉบับ)

ผู้ที่บริจาคจะได้รับใบเสร็จรับเงิน มีหมายเลขกำกับ ซึ่งออกโดยกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ โดยแบ่งสี่ของใบเสร็จตามจำนวนเงินที่บริจาค ดังนี้ ๑ บาท ใบเสร็จสีเขียว ๕ บาท ใบเสร็จสีเขียวยาวใบไม้ ๒๐ บาท ใบเสร็จสีแดง และ ๑๐๐ บาท ใบเสร็จสีเหลือง ในการนี้พระราชทานเหรียญที่ระลึกตอบแทน ลักษณะเป็นเหรียญทรงกลมด้านหน้าเป็นรูปพระมหามณเฑียรนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) อยู่ในซุ้มเรือนแก้ว ด้านหลังของเหรียญเป็นลายจักร จารึกกาลบาลีว่า “วาละ ลู กัง สึง วา ตัง วา” ผู้ที่บริจาคตั้งแต่ ๑๐๐ บาทขึ้นไป ได้รับพระราชทานเหรียญทอง บริจาค ๒๐ บาทขึ้นไป ได้รับพระราชทานเหรียญเงิน บริจาค ๕ บาทขึ้นไป ได้รับพระราชทานเหรียญทองขาว และผู้ที่บริจาคตั้งแต่ ๑ บาทขึ้นไป ได้รับพระราชทานเหรียญทองแดง^๖ และมีการพิมพ์ประกาศบอกบุญดังกล่าวลงในราชกิจจานุเบกษาด้วย^๗

นอกจากประกาศบอกบุญเรียโรลงในราชกิจจา

นุเบกษาแล้ว ยังได้มีการพิมพ์ใบปลิวเพื่อโฆษณาให้ราษฎรทั่วไปทราบด้วย โดยอาศัยกลไกราชการของกระทรวงมหาดไทยให้นำใบปลิวที่แจกให้ราษฎรทราบโดยทั่วถึงกัน ทั้งนี้มีการกำชับขั้นตอนการบอกบุญแก่ราษฎรจากกระทรวงมหาดไทยถึงสมุหนครบาลโดยละเอียดว่าเมื่อได้รับใบปลิวบอกบุญดังกล่าวแล้ว ๑. ให้จัดการเตรียมจำนวนใบปลิวให้พอเพื่อแจกจ่ายไปให้ทั่วถึง ในระดับหมู่บ้านละ ๑ ฉบับ ๒. ให้กำนันผู้ใหญ่บ้านชี้แจงแก่ลูกบ้านให้แจ่มแจ้งเรื่องรายละเอียดการบริจาค ๓. ไม่ควรนำประกาศนั้นไปปิดไว้เฉยๆ โดยไม่ชี้แจงให้ชาวบ้านทราบ และใบปลิวที่ต้องระวังไม่ให้โดนแดดและฝน อีกทั้งบรรดาข้าราชการมหาดไทยในท้องที่ทั้งหลายนั้นต้อง “...เป็นธุระชักจูงส่งเสริมความศรัทธาให้เกิดมีแก่ราษฎรตามความสามารถที่จะกระทำได้ เพื่อให้เป็นที่แพร่หลาย จนกว่าจะถึงที่สุดแห่งการเรียโร...”^๘ อีกทั้งต้องอำนวยความสะดวกในการรวบรวมเงินเรียโร และแจกจ่ายเหรียญที่ระลึกนั้น ให้ตรงตามระเบียบเพื่อสนองพระราชประสงค์ด้วย จะเห็นได้ว่าทางกระทรวงมหาดไทยมีการกำชับข้าราชการอย่างมากในการดำเนินการแจกจ่ายใบปลิวและเรียโรเงินทำบุญดังกล่าว

การสร้างเหรียญพระแก้วมรกตและเหรียญพระบรมรูป ๑ รัชกาลข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าในเบื้องปลายอายุชัยแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามนั้น รัฐบาลสำนักได้ใช้ทุนทางวัฒนธรรมทางความเชื่อ คือ พระพุทธรูปปฏิมาสำคัญและพระบรมรูปพระมหากษัตริย์เพื่อส่งผ่านอุดมการณ์แห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ผ่านผิวหน้าเหรียญที่รัฐเป็นผู้สร้างขึ้น ควบคู่ไปกับการระดมทุนจากมวลมหาชนเพื่อสนับสนุนกิจการของรัฐบาลสำนักในวาระเฉลิมฉลองพระนคร ๑๕๐ ปี การดังกล่าวนอกจากราชสำนักจะสามารถส่งผ่านอุดมการณ์เหรียญแล้วยังใช้ระดมทุนจากราษฎรได้อีกด้วย

**เหรียญพระมหากษัตริย์ที่ราษฎรสร้าง :
อุดมการณ์กษัตริย์นิยมจากคนข้างล่าง**

นอกจากเหรียญที่ริเริ่มโดยราชสำนักแล้ว ยังปรากฏว่ามีการจัดสร้างเหรียญที่ริเริ่มโดยราษฎรสามัญที่มุ่งสนับสนุนราชสำนักด้วย ดังที่ปรากฏว่า นายมาลี สยามวาลา เจ้าของห้างมาลีศรีประเสริฐ ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดสร้างและจำหน่ายเข็มพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ เพื่อเป็นที่ระลึกในงานสมโภชพระนคร จำนวน ๒๐,๐๐๐ อัน ต้นทุนอันละ ๑๐ สตางค์ จำหน่ายอันละ ๑๕ สตางค์ เมื่อจำหน่ายหมดจะได้กำไร ๑,๐๐๐ บาท แล้วจะแบ่งกำไรเป็น ๒ ส่วน ให้กับการจัดการสมโภชพระนคร และโรงเรียนสวนกุหลาบ^{๑๑}

กรณีที่น่าสนใจคือ การสร้างเหรียญฉลองกรุงรัตนโกสินทร์เป็นพระบรมรูป ๗ รัชกาลของ นางสอาด ศิริสัมพันธ์ ช่างทองคำย่านวรจักร ซึ่งกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสร้างเหรียญขึ้นสำหรับเป็นที่ระลึกในการฉลองวัดพระศรีรัตนศาสดารามและฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีลักษณะเป็นเหรียญกลมแบน ขอบเรียบ ด้านบน

เหรียญพระแก้วมรกต ๑๕๐ ปี กรุงรัตนโกสินทร์ (ภาพจาก https://library.stou.ac.th/odi/medal-in-rama7/page_3.html)

มีห่วง ด้านหน้าเหรียญเป็นพระบรมรูปรัชกาลที่ ๑-รัชกาลที่ ๗ ด้านหลังมีอักษรจารึกว่า “ที่ระลึกในการสมโภชพระนครครบ ๑๕๐ ปี พ.ศ. ๒๔๗๕” ด้านหลังเป็นรูปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อนำออกจำหน่ายในการสมโภชพระนคร เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้วจะนำผลกำไรที่ได้ทูลเกล้าฯ ถวายบำรุงวัดพระศรีรัตนศาสดารามสืบต่อไป ทั้งนี้นางสอาดได้ทูลเกล้าฯ ถวายเหรียญตัวอย่างเนื้อทองคำเพื่อให้ทรงพิจารณาด้วย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดสร้างได้ตามที่นางสอาดขอ โดยมีพระราชหัตถเลขาชมเชยว่า “เหรียญนี้ทำดีมาก แลขอชมทั้งความคิดและฝีมือที่ทำ ฉันทอนุโมทนาในความคิดที่ชะยเอากำไรให้แก่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม” อนึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงกลาโหมอนุญาตให้นายทหารและนายสิบประดับเหรียญดังกล่าวบนเครื่องแบบได้ เหมือนกับเหรียญที่ได้รับพระราชทาน^{๑๒} รวมถึงพระราชทานให้กับข้าราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพระราชพิธีฉลองกรุงด้วย^{๑๓}

การจัดสร้างเหรียญที่ระลึกดังกล่าว แม้ว่าราษฎรจะเป็นฝ่ายริเริ่มจัดขึ้นก็ตาม แต่ก็มุ่งรับใช้สนับสนุนกิจการของรัฐราชสำนัก โดยการจัดสร้างรูปเหมือนของพระมหากษัตริย์ในพระราชวงศ์จักรี และราชสำนักให้ความเห็นชอบในการดำเนินการจัดสร้างได้ อันสะท้อนให้เห็นการแพร่หลายของวัฒนธรรมเหรียญรูปเหมือนพระมหากษัตริย์ในหมู่คนทั่วไป อีกทั้งยังเป็นเครื่องแสดงว่า ในขณะที่นั้นเกิดแนวคิดที่เห็นว่าพระบรมรูปของพระมหากษัตริย์สามารถนำมาแปรเป็นต้นทุนในการจัดสร้างวัตถุที่ระลึกเพื่อระดมทุนแสวงหารายได้เพื่อกิจการสาธารณะได้ อีกนัยหนึ่งสะท้อนให้เห็นแนวคิดกษัตริย์นิยมที่ถูกขับเคลื่อนโดยราษฎรสามัญเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ด้วย

พระบรมรูปรัชกาลที่ ๗ จากส่วนกลางสู่สาธารณะ

เหรียญที่ระลึกที่สร้างขึ้นในเบื้องปลายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามนั้น อยู่ภายใต้บริบทสำคัญ ๒ ประการ ประการแรก คือ ค่านิยมในการสร้างพระบรมรูปพระมหากษัตริย์บนพื้นที่สาธารณะที่เริ่มแพร่หลายมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ จนกระทั่งถึงการสร้างพระปฐมบรมราชานุสรณ์ ประการที่ ๒ การสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ดังกล่าวแม้ว่าจะสร้างขึ้นตามหลักกายวิภาคสมัยใหม่มีใช้เทวรูปก็ตาม หากทว่าก็ได้รับการปฏิบัติในฐานะวัตถุศักดิ์สิทธิ์อันพึงสักการะ^{๑๖}

ดังที่ ยาสุกิชิ ยาดาเบ อัครราชทูตญี่ปุ่นซึ่งมาประจำประเทศไทยช่วง พ.ศ. ๒๔๗๑-๗๐ (ค.ศ. ๑๙๒๘-๓๗) ซึ่งเป็นประจักษ์พยานงานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๑๕๐ ปี ได้บันทึกว่าในปีที่พิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ ๑ และสะพานพระพุทธยอดฟ้า นั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฉลองพระองค์แบบโบราณราชประเพณี มีช่างทรงเครื่อง และขบวนตาม

เสด็จอย่างยิ่งใหญ่อลังการ^{๑๗} อีกทั้งเครื่องทรงของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในวันพิธี ก็คล้ายคลึงกับเครื่องทรงของพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ ๑ เพื่อเป็นการเน้นย้ำพระบารมีของระบอบพระมหากษัตริย์^{๑๘} อันแสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมการเฉลิมฉลองสัมพันธ์กับความพยายามในตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ในพระบรมราชานุสาวรีย์และสถาบันพระมหากษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรี อย่างไรก็ตามพระบรมราชานุสาวรีย์ดังกล่าว ก็ประดิษฐานอยู่ในพระนครอันเป็นศูนย์กลางของรัฐ แต่ที่สำคัญคือ ในปลายรัชกาลที่ ๗ นั้นมีการพระราชทานพระบรมรูปรัชกาลที่ ๗ ขนาดบูชาไปยังสถานที่ต่างๆ อันเป็นการส่งผ่านอุดมการณ์กษัตริย์นิยมออกไปสู่วงกว้างด้วย ก่อนที่ระบอบเก่าจะอวสานลงในเวลาต่อมา

ในช่วงปลายรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมรูปหล่อขึ้น สำหรับพระราชทานไปยังสถานที่ต่างๆ ที่ได้กราบบังคมทูลขอ ทั้งนี้เนื่องจากมีผู้ศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างสาธารณกุศลสถานจำนวนมากขึ้น และผู้ที่สร้างต่างก็กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมรูปไปประดิษฐานด้วยกันหลายราย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมรูปหล่อเพื่อพระราชทานแก่ผู้ที่สร้างสาธารณประโยชน์ไว้ในรัชสมัยแห่งพระองค์ โดยมีเกณฑ์ในการพระราชทานว่า ๑. ต้องใช้ทุนในการสร้างสาธารณสถานนั้น ไม่ต่ำกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท ๒. ประรณานี้ที่จะได้รับพระราชทานพระบรมรูปนั้น ๓. ผู้ปกครองท้องที่ให้ความเห็นชอบ^{๑๙} ซึ่งผู้ที่ทูลเกล้าฯ ขอพระราชทานพระบรมรูปหล่อดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นงานซ่อมสร้างบูรณปฏิสังขรณ์วัดและโรงเรียนต่างๆ^{๒๐} จำนวนพระบรมรูปที่สร้างจะมีเท่าใดไม่ทราบแน่ชัด แต่จำนวนที่พระราชทานนั้นเท่าที่ปรากฏในราชกิจจานุเบกษา มีจำนวน ๓๗ องค์ โดยพระราชทานพระบรมรูปองค์ที่ ๓๗ อันเป็นองค์สุดท้ายนั้นให้กับโรงเรียนแห่งหนึ่งในจังหวัดอุบล

ราชธานี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ อันเป็นปีเดียวกับที่ทรง
สละราชสมบัติ^๑

กล่าวได้ว่า ในบั้นปลายสมัยสมบูรณาญา
สิทธิราชย์นั้น รัฐและราษฎรต่างมีส่วนสำคัญใน
การจัดสร้างเหรียญที่ระลึกเนื่องในวาระฉลองกรุง
รัตนโกสินทร์ ๑๕๐ ปี อันเป็นงานพระราชพิธีที่
ยิ่งใหญ่ครั้งสุดท้ายของระบอบเก่า เหรียญที่สร้างขึ้น
มีสถานะทั้งในแง่อุดมการณ์ที่ส่งผ่านความเชื่อว่าด้วย
รัฐที่ผูกติดกับพระมหากษัตริย์และพระพุทธรูป
สำคัญสู่ปวงราษฎรในวงกว้าง ขณะเดียวกันก็แปร
ความเชื่อนั้นให้กลายเป็นการระดมทุนภายใต้โวหาร
“บอกบุญเรียไร” จากรัฐเพื่อสนับสนุนกิจการ
ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ด้วย

การจัดสร้างเหรียญพระพุทธรูปมหามณีรัตน
ปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ในคราวพระราชพิธีฉลอง
พระนคร ๑๕๐ ปีนั้น นอกจากจะแสดงให้เห็นว่าใน

สังคมสยามช่วงทศวรรษ ๒๔๗๐ วัฒนธรรมการสร้าง
เหรียญที่ระลึกเป็นที่แพร่หลายแล้ว ยังสะท้อนให้
เห็นว่ารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีส่วนสำคัญในการ
ทำให้วัฒนธรรมการสร้างเหรียญมีความแพร่หลาย
ในระดับวงกว้างมากยิ่งขึ้น ต้นทุนทางวัฒนธรรมที่
เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์อย่างพระแก้วมรกตอันเป็น
พระพุทธรูปสำคัญสูงสุดแห่งรัฐ และพระมหากษัตริย์
ในพระราชวงศ์จักรีถูกนำมาผลิตเป็นเหรียญเพื่อใช้
ในทางการกุศลด้วยการบอกบุญเรียไรราษฎร เพื่อ
สนับสนุนกิจการของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีการ
จำแนกประเภทเหรียญตามจำนวนเงินของผู้ที่บริจาค
และใช้กลไกรัฐในการบอกบุญไปสู่ราษฎรเพื่อระดม
เงินบริจาคอย่างทั่วถึง รวมถึงใช้สิ่งพิมพ์ของรัฐทั้งราช

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพระราชพิธี
เปิดพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ ๑ และสะพานพระพุทธ
ยอดฟ้า (ภาพจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

กิจจานุเบกษาและประกาศต่างๆ ของทางราชการ รวมถึงมีการจัดสร้างพระบรมรูปเพื่อพระราชทานให้กับหน่วยงานที่บำเพ็ญประโยชน์แก่สาธารณะด้วย ครั้นเมื่อระบอบเก่าปิดฉากลง การช่วงชิงอุดมการณ์ผ่านผิวหน้าเหรียญที่ระลึกภายใต้ระบอบใหม่ของคณะราษฎรก็เริ่มขึ้นด้วยเช่นกัน

คณะราษฎรกับการสร้างเหรียญที่ระลึกและพระพุทธรูป

หลังสิ้นสุดการพระราชพิธีฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๑๕๐ ปีอันยิ่งใหญ่ได้เพียงไม่นานนัก ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามก็สิ้นสุดลง จากการปฏิวัติยึดอำนาจโดยฝ่ายคณะราษฎร เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นอกจากการขับเคี่ยวต่อสู้กันทางการเมืองแล้ว การต่อสู้ช่วงชิงทางอุดมการณ์ระหว่างคณะราษฎรและคณะเจ้าก็เริ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ เป็นงานมหกรรมระดับชาติครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๗๕^{๑๒} และเป็นงานพิธีกรรมระดับชาติครั้งแรกของระบอบใหม่ ภายใต้จุดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์ข้างต้น การสร้างเหรียญที่เนื่องด้วยการเมืองระหว่างระบอบเก่ากับระบอบใหม่ก็เริ่มปรากฏด้วยเช่นกัน

เหรียญพระราชทานรัฐธรรมนูญ

พิธีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ หรือที่เรียกกันในขณะนั้นว่า “รัฐธรรมนูญฉบับถาวร” เป็นพิธีกรรมเฉลิมฉลองที่ใหญ่โตที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ มีการระดมผู้คนทุกชนชั้นเข้าร่วมพิธี นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ไปจนถึงราษฎรทั่วไปในพื้นที่ห่างไกล^{๑๓} อนึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดขั้นตอนรายละเอียดในพิธีดังกล่าว นับตั้งแต่การที่ทรงปรึกษากับพระโหราธิบดี โหรหลวงประจำราชสำนักเพื่อหา

“ฤกษ์สำหรับพระราชทานรัฐธรรมนูญ” อีกทั้งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เขียนรัฐธรรมนูญลงในสมุดไทย^{๑๔}

รวมถึงทรงชักซ้อมขั้นตอนพิธีการพระราชทานรัฐธรรมนูญด้วยความเอาพระราชหฤทัยใส่ นอกจากนี้คำประกาศพระราชทานรัฐธรรมนูญก็เน้นย้ำความเป็นรัฐธรรมนูญพระราชทานจากองค์พระมหากษัตริย์มากกว่าที่จะเป็นผลมาจากการกระทำของฝ่ายคณะราษฎร เมื่อถึงวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ พระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญก็เริ่มขึ้น ด้วยบรรยากาศที่เน้นความศักดิ์สิทธิ์แบบจารีต พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฉลองพระองค์แบบโบราณเต็มยศตามแบบโบราณราชประเพณี โหรหลวงล้วนช้องชัยตามกำหนดพระฤกษ์ พระสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรสวดชัยมงคลคาถา (ชยันโตฯ)^{๑๕}

อนึ่งในการเบิกแว่นเวียนเทียนสมโภชน์อันเป็นพิธีพราหมณ์นั้น มิใช่แต่จะสมโภชน์รัฐธรรมนูญเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึง “พระพุทธรูปปฏิมาชัยวัฒน์ ประจำรัชกาลที่ ๗” อันเสมือนเป็นเครื่องแทนพระองค์รัชกาลที่ ๗ รวมอยู่ด้วย^{๑๖} มีการถ่ายทอดเสียงพิธีกรรมผ่านวิทยุทั่วราชอาณาจักร ต่อมาวันที่ ๑๑-๑๒ ธันวาคม ศกเดียวกันนั้น ยังมีเฉลิมฉลองต่อเนื่องอีกทั้งการแห่รัฐธรรมนูญบนพานแว่นฟ้าผ่านหน้าที่ประทับ ขณะที่ในต่างจังหวัดเองก็มีการฉลองยิ่งใหญ่ไม่แพ้ในพระนครเช่นกัน^{๑๗}

หลังการปฏิวัติสยามไม่นาน พระเทวากนิมิตช่างเขียนภาพ ซึ่งอาศัยอยู่ที่ตึกตกรอกดิน กรุงเทพฯ ได้เสนอแนวความคิดในการออกแบบเหรียญที่ระลึกของเขาต่อคณะราษฎร เพื่อ “...เป็นเครื่องหมายแห่งความเปลี่ยนแปลงการปกครองของรัฐบาล...” โดยรูปแบบเหรียญที่เขาคิดขึ้นมีลักษณะเป็นทรงกลม เส้นผ่านศูนย์กลาง ๔ เซนติเมตร ลักษณะด้านหน้าเป็นรูปพระสยามเทวาธิราชนั่งบนแท่นรูปช้าง ๓ เศียรและรูปธงของชาติ โดยทรงทำอาภากร “...ประศาสน์พระ

ธรรมนุญให้แก่ผู้แทนในชาติ” กับมีอักษรว่า “พระสยามเทวาธิราชประศาสน์พระธรรมนุญการปกครองสยามรัฐ” ด้านหลังเป็นรูปแผนที่แสดงพระราชอาณาเขตสยาม และมีอักษรว่า “ที่ระลึก การปกครองแบบธรรมนุญแห่งชาติ” วันที่ ๘ มิถุนายน ปี ๒๔๗๕ โดยตัวเหรียญใช้ติดกับแพรแถบลายสีธงชาติ^{๒๔}

ความปรารถนาดีของพระเทวากินิมิต ปรากฏการตอบสนองจากรัฐบาล เพราะไม่ปรากฏว่ารัฐบาลคณะราษฎรมีความคิดเห็นอย่างไรต่อข้อเสนอรูปแบบเหรียญของเขา แต่กระนั้น ความคิดที่จะสร้างเหรียญพระสยามเทวาธิราชพระราชทานรัฐธรรมนุญของพระเทวากินิมิต เพื่อฉลองชัยในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ของเขานั้น ย่อมเป็นเครื่องแสดงว่า แนวคิดการสร้างเหรียญที่ระลึกเนื่องด้วยเหตุการณ์สำคัญทางการเมือง ได้เริ่มขึ้นภายใต้ระบอบใหม่ แม้จะเป็นเพียงแนวความคิดก็ตาม แต่ก็มีความสำคัญทั้งวาระโอกาสในการสร้าง และการใช้รูปสัญลักษณ์พระสยามเทวาธิราช ในลักษณะที่กำลังพระราชทานรัฐธรรมนุญ อันแสดงให้เห็นว่าเขามุ่งหมายให้เทวดาผู้รักษาพระราชวงศ์จักรีและพระราชอาณาจักรสยามทรงสนับสนุนการปฏิวัติสยามและระบอบรัฐธรรมนุญนั่นเอง เพียงแต่ว่าเหรียญตามแบบของพระเทวากินิมิตไม่ถูกสร้างขึ้นตามความตั้งใจของเขา

อย่างไรก็ตาม เหรียญที่ระลึกการปฏิวัติสยามเหรียญแรกภายใต้อำนาจคณะราษฎรก็เริ่มขึ้น ดังที่ปรากฏว่าในโอกาสงานพิธีพระราชทานรัฐธรรมนุญ และมีงานเฉลิมฉลองจัดขึ้นในกรุงเทพมหานครและทั่วราชอาณาจักร เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ คณะราษฎรได้สร้างเหรียญพระราชทานรัฐธรรมนุญขึ้น โดยเหรียญดังกล่าว มีพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนุญ และจารึกอักษรความว่า “ที่ระลึกได้รับรัฐธรรมนุญ พ.ศ. ๒๔๗๕” คิดราคาเหรียญละ ๕๐ สตางค์ โดยใช้

งบฯ ในการทำเหรียญที่ระลึกดังกล่าว ๕๗๑.๕๐ บาท การแจกเหรียญเงินรัฐธรรมนุญดังกล่าวมีขึ้นครั้งแรกเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ให้เป็นรางวัลสำหรับเป็นที่ระลึกแก่ผู้ที่มาจัดงานมหรสพในงานเป็นรายบุคคล คนละ ๑ เหรียญ เป็นจำนวนทั้งสิ้น ๑,๑๕๓ เหรียญ เว้นแต่คณะโฆษณาลวงไม่ได้รับแจกเหรียญดังกล่าวเพราะเห็นว่าเป็นการช่วยเหลือทางราชการด้วยกัน นอกจากนี้ยังมีการมอบถ้วยรางวัลที่ระลึกแก่คณะมหรสพที่มาช่วยทำการแสดง โดยลักษณะถ้วยเป็นเหมือนถ้วยรางวัลทั่วไป แต่ที่ฐานของถ้วยจารึกข้อความว่า “รางวัลที่ระลึกในงานฉลองรัฐธรรมนุญ พ.ศ. ๒๔๗๕” และมีโบว์แพรสีร้อยเหรียญรัฐธรรมนุญผูกติดกับถ้วยละ ๑ เหรียญ สำหรับผู้ที่ร่วมนำดอกไม้ไฟมาจุดในงานก็ได้รับเหรียญเงินรัฐธรรมนุญคนละ ๑ เหรียญ รวม ๒๕ เหรียญ^{๒๕}

แม้ว่าในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะราษฎรเป็นผู้ลงมือกระทำการก็ตาม แต่เหรียญพระราชทานรัฐธรรมนุญดังกล่าว ก็สะท้อนถึงการที่ยังให้ความสำคัญกับพระมหากษัตริย์เคียงคู่กับรัฐธรรมนุญด้วย เพราะในพิธีพระราชทานรัฐธรรมนุญ พ.ศ. ๒๔๗๕ ยังคงบรรยายความศักดิ์สิทธิ์แบบจารีต พระมหากษัตริย์ยังคงได้รับความสำคัญในการพระราชพิธีดังกล่าว ที่ประกอบไปด้วยพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ด้วย

พระบรมรูปรัชกาลที่ ๗ กับงานฉลองรัฐธรรมนุญ

ความสำคัญของพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธีดังกล่าว สอดคล้องกับสถานะพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้รับความสำคัญในพิธีกรรมการพระราชทานรัฐธรรมนุญ พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งจัดขึ้นในท้องที่ต่างจังหวัดด้วยเช่นกัน เพราะหลายจังหวัดได้อัญเชิญพระบรมรูปรัชกาลที่ ๗ ขึ้นตั้ง

บนพระแท่นในมณฑลพิธี เมื่อมีงานฉลองรัฐธรรมนูญ ในมณฑลต่างๆ โดยกระทรวงมหาดไทยได้มีโทรเลขสั่งแบบแผนการจัดพิธีว่าให้ตั้งที่บูชาพระพุทธรูป และพระบรมรูป อีกทั้งกำหนดให้มีกองลูกเสือทำการสวนสนามผ่านหน้าพระบรมรูปด้วย ให้พระสงฆ์ทุกรูปอารามสวดพระคาถาชยันโตฯ เมื่อถึงกำหนดพระฤกษ์^{๒๖} เช่น ที่มณฑลภูเก็ตได้ประดิษฐานพระบรมรูป ณ สนามไชย หน้าภูเก็ตสโมสร^{๒๗} ส่วนมณฑลอยุธยา อัญเชิญพระบรมรูปพร้อมด้วยพระแสงศาสตราชั้นประดิษฐานบนเกยพระที่นั่งพิมานรดิยา ส่วนที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ อัญเชิญพระบรมรูปขึ้นประดิษฐานที่มุขหน้าศาลากลาง^{๒๘} และมีกรกล่าวพระมหากษัตริย์คุณที่พระราชทานรัฐธรรมนูญ เช่น คำชักชวนเข้าร่วมงานฉลองรัฐธรรมนูญของมณฑลอยุธยา ชี้ว่า การที่พระราชทานรัฐธรรมนูญนั้น ก็เพราะเมื่อก่อนพระองค์ทรงเล็งราษฎรประจวบิตาเลียงลูกอ่อนแต่มาบัดนี้ทรงเห็นว่าราษฎรโตพอจะเลี้ยงตัวเองได้แล้ว จึงพระราชทานสิทธิ์นั้นแก่ราษฎร พระเมตตานี้จะลืมเสียมิได้เลย^{๒๙}

ครั้นต่อมาในทศวรรษ ๒๕๕๐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ งานฉลองรัฐธรรมนูญยังคงมีการจัดต่อมา แม้ว่าพิธีกรรมทางศาสนาและการสวนสนามของกองลูกเสือจะยังคงมีอยู่ในขั้นตอนการจัดงานก็ตาม หากทว่า ไม่ปรากฏการเชื่อมโยงรัฐธรรมนูญเข้ากับพระมหากษัตริย์ เช่นที่เคยมีมาในช่วงปีแรกของระบอบใหม่ การประโคมและเพลงสรรเสริญพระบารมีอันเป็นบรรยากาศความศักดิ์สิทธิ์แบบจารีตก็ไม่ปรากฏ แต่เน้นไปที่รัฐธรรมนูญจำลองแทน เช่น การสรรเสริญและแห่แหนรัฐธรรมนูญจำลองไปรอบเมืองที่จังหวัดสตูล การให้ข้าราชการและผู้ร่วมงานเข้าแถวต้อนรับและคำนับรัฐธรรมนูญจำลองของจังหวัดนครพนม^{๓๐}

รัฐธรรมนูญ : สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เพิ่งสร้างของคณะราษฎร

ในทศวรรษ ๒๕๕๐ นี้ รัฐธรรมนูญได้กลายมาเป็นสิ่งอันพึงเคารพสักการะเสมอพระบรมรูปของพระมหากษัตริย์ด้วย อันเป็นการช่วงชิงความสำคัญเชิงอุดมการณ์ที่สำคัญ เมื่อครั้งที่มีผู้นำรูปรัฐธรรมนูญไปทำเป็นเครื่องหมายบนที่เปิดขวดเบียร์ รัฐบาลเห็นว่าเป็นการไม่สมควร ต่อมาคณะรัฐมนตรีในขณะนั้นพิจารณาแล้วเห็นว่า ตามมาตรา ๕ ข้อ ๓ แห่งพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พุทธศักราช ๒๕๓๔ เทียบรูปรัฐธรรมนูญซึ่งควรเป็นที่เคารพสักการะเท่าพระบรมรูปพระมหากษัตริย์ การกระทำดังกล่าวจึงเป็นการไม่สมควร^{๓๑} อันสะท้อนให้เห็นว่า “รัฐธรรมนูญ” มีสถานะศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกับ “พระมหากษัตริย์”

รัฐธรรมนูญจึงกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เพิ่งสร้างของฝ่ายคณะราษฎร และก้าวขึ้นมาเบียดแทรกเป็นอุดมการณ์หลักของชาติแทนที่พระมหากษัตริย์ที่เคยโลดแล่นอย่างปราศจากคู่แข่งมาอย่างยาวนานและภายใต้บริบทเช่นนี้เอง เหริยเหตุที่เกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญก็ถูกสร้างอย่างแพร่หลายด้วยเช่นกัน ช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๓๐ จนถึงปลายทศวรรษ ๒๕๕๐ อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญและงานฉลองรัฐธรรมนูญกลายเป็นงานเฉลิมฉลองระดับชาติแทนที่งานพระราชพิธีแบบจารีต ราษฎรสามัญทั่วไปในพื้นที่ต่างจังหวัดได้ร่วมกันสร้างอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญประจำจังหวัดขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และในบางจังหวัดมีการสร้างเหริยรัฐธรรมนูญขึ้น เช่น เหริยเหตุที่ระลึกในงานเปิดอนุสรณ์รัฐธรรมนูญสุรินทร์ ด้านหน้าเป็นรูปอนุสรณ์รัฐธรรมนูญสุรินทร์ ด้านหลังมีข้อความว่า “ที่ระลึกในงานสมโภชอนุสรณ์รัฐธรรมนูญจังหวัดสุรินทร์ ๑๐ ธันวาคม ๑๙๕๙”^{๓๒} เหริยเหตุ ส.ศ.ศ. พิทักษ์รัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐ โดยทำเป็นรูปวัวแบกพานรัฐธรรมนูญ^{๓๓} (ดูรูปเปิดบทความ)

อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ จังหวัดมหาสารคาม สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๗๗ (ภาพจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ขณะเดียวกันเพื่อให้ระบอบใหม่หยั่งรากลึกในสังคมสยาม ประกอบกับความวุ่นวายทางการเมือง รัฐบาลฝ่ายคณะราษฎรได้พยายามปลูกฝังให้รัฐธรรมนูญกลายเป็นสิ่งสำคัญสูงสุดของรัฐ โดยให้รัฐธรรมนูญได้รับการปฏิบัติในฐานะที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นของขลังอันพึงสักการะเฉกเช่นเดียวกับพระพุทธรูปปฏิมาและพระธรรมคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา มากกว่าที่จะเป็นกฎหมายสูงสุดของชาติ มีการจำลองพานรัฐธรรมนูญนำไปประดิษฐานทุกจังหวัดทั่วราชอาณาจักร โดยมีพิธีกรรมการอัญเชิญไม่ต่างจากการอัญเชิญพระพุทธรูป พานรัฐธรรมนูญถูกเชิญขึ้นตั้ง

บนโต๊ะหมู่บูชา พร้อมเครื่องสักการะ มีการโปรยข้าวตอกดอกไม้ตลอดทาง งานรัฐธรรมนูญจึงไม่ต่างจากงานสำคัญทางศาสนา อีกทั้งปฏิบัติต่อรัฐธรรมนูญเสมือนสิ่งลี้ลับอันทรงอิทธิฤทธิ์ เช่นเดียวกับวัตถุทางศาสนา (Object of religion) และทรงเกียรติยศกึ่งเทวะ (Semi-divine honors)^{๓๔}

พระพุทธรูปของรัชกาลที่ ๑ กับการเมือง

หลังสิ้นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

สถานะความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กับรัฐบาลคณะราษฎรยังสะท้อนออกมาในเรื่องของพระพุทธรูปที่พระองค์

ทรงเคยครอบครองด้วย ดังที่ปรากฏว่า ในการพระราชพิธีฉลองรัฐธรรมนูญเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น ในการเบิกแว่นเวียนเทียนสมโภชอันเป็นพิธีพราหมณ์ มิใช่แต่จะสมโภชรัฐธรรมนูญเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่รวมถึงพระพุทธรูปปฏิมาชัยวัฒน์ ประจำรัชกาลที่ ๗ ด้วย^{๕๕} อันแสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปประจำรัชกาลซึ่งมีสถานะเป็นเครื่องแทนองค์พระมหากษัตริย์ ได้รับความสำคัญเคียงคู่กับรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของระบอบใหม่ แต่ความสัมพันธ์ที่ว่าไม่ยั่งยืนเท่าใดนัก

สถานะดังกล่าวขององค์พระมหากษัตริย์ ที่แสดงผ่านพระพุทธรูปประจำรัชกาลภายใต้ระบอบใหม่ได้เปลี่ยนไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังเหตุการณ์กบฏบวรเดช พ.ศ. ๒๔๗๖ ดังที่ปรากฏว่า พระพุทธรูปปฏิมาชัยวัฒน์ ประจำรัชกาลที่ ๗ ถูกรัฐธรรมนูญเบียดแทรกขึ้นมามีความสำคัญเคียงกัน เพราะในการเตรียมการพระราชพิธีฉลองรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๔๗๗ นั้น คณะรัฐมนตรีมีความเห็นว่า ในปีก่อนหน้าเครื่องบูชาพระรัตนตรัยกับรัฐธรรมนูญนั้นรวมกัน โดยประดิษฐานพระพุทธรูปเหนือพานรัฐธรรมนูญ แต่ใน พ.ศ. ๒๔๗๗ นั้นเห็นว่าควรตั้งแยกกันต่างหาก^{๕๖} โดยนัยเชิงสัญลักษณ์ย่อมเข้าใจได้ว่า ทั้งพระพุทธรูปประจำรัชกาลที่ ๗ และรัฐธรรมนูญ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องสักการบูชาแยกขาดจากกัน และการแยกขาดกันดังกล่าวนี้ เกิดหลังเหตุการณ์กบฏบวรเดช ฝ่ายแพ้ออกกองกำลังของรัฐบาลคณะราษฎรอย่างราบคาบ

ครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติ พ.ศ. ๒๔๗๗ รัฐบาลในขณะนั้น ได้ตรา “พระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช ๒๔๗๙” ขึ้น อันเป็นผลให้ทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์ต้องอยู่ภายใต้การดูแลของกระทรวงการคลัง รัฐบาลได้ตั้งคณะกรรมการขึ้น

มาตรวจสอบบัญชี และพบว่าเงินหลายจำนวนได้ถูกส่งจ่ายไปโดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ก่อนจะทรงสละราชสมบัติ เมื่อการตรวจสอบสิ้นสุดลง กระทรวงการคลังได้มอบหมายให้อัยการยื่นฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าได้ทรงโอนทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ไปเป็นของส่วนพระองค์ โดยไม่มีอำนาจตามกฎหมายและไม่มีผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ^{๕๗} ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๘๔ ศาลมีคำพิพากษาให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวแพ้คดี และต้องทรงชดใช้เงินคืนให้กับแผ่นดิน^{๕๘}

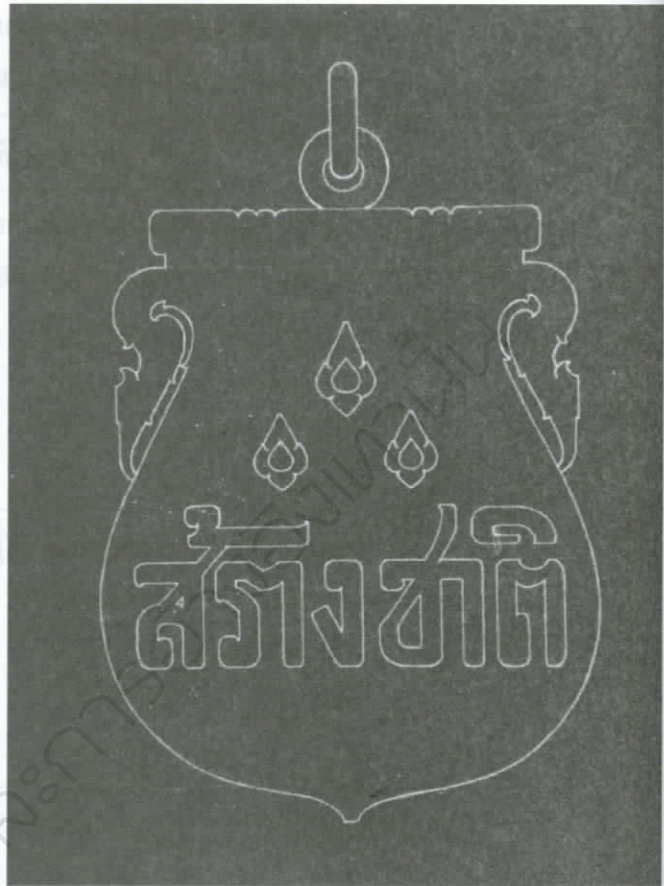
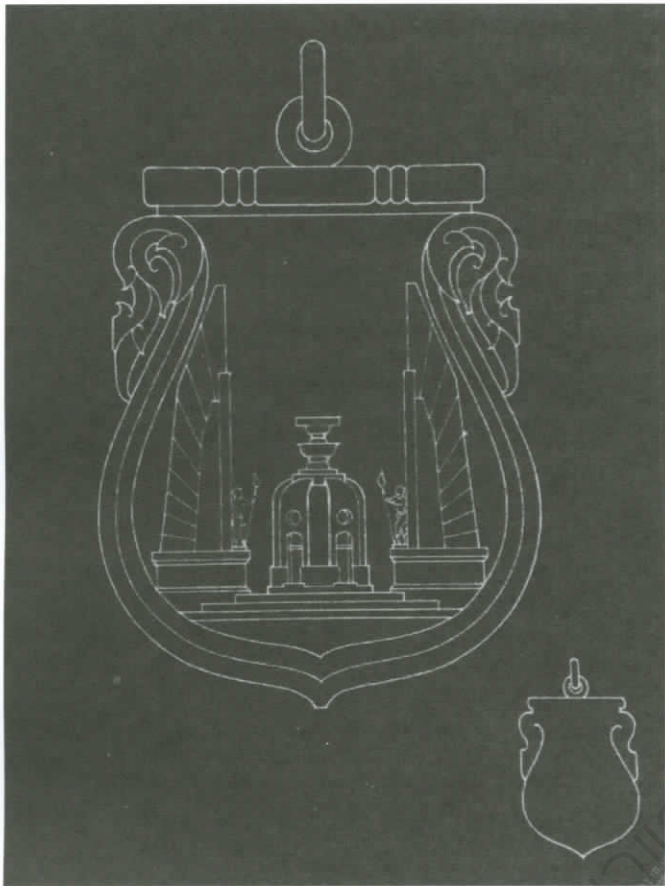
หลังจากนั้นได้มีการตั้งคณะกรรมการตรวจพิจารณาพระราชทรัพย์ขึ้น ในรายงานการพิจารณาทรัพย์สินของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น คณะกรรมการได้ทำรายการบัญชีไว้อย่างละเอียด แบ่งตามหมวดต่างๆ เช่น พระพุทธรูป เครื่องราชอิสริยาภรณ์ เหริยฉัตร เหริยฉัตรทอง รวมไปถึงข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ แม้กระทั่งกล่องไม้จิ้มฟัน ไปจนถึงที่เขียนบุหรี่^{๕๙} แม้แต่ฉลองพระองค์ชั้นใน^{๖๐} ก็ถูกบันทึกในบัญชีด้วย ที่สำคัญคือ ปรากฏพระราชทรัพย์ที่น่าสนใจหลายรายการ เช่น พระพุทธรูปนววิไล พระเศียรสวมด้วยเงินกะไหล่ทอง ฐานและฉัตรทำด้วยทองคำลงยา พระโกศพระบรมอัฐิ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชชนนี^{๖๑} ในหมวดเหริยฉัตรที่ระลึกนั้น ปรากฏว่าทรงครอบครองเหริยฉัตรที่ระลึกตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๕ เช่น เสมาทองเสด็จฯ กลับจากยุโรป ร.ศ. ๑๒๖ เหริยฉัตรพระบรมรูป ๕ รัชกาล เหริยฉัตรธรรมจักร เหริยฉัตรทองที่ระลึกพระนคร ๑๕๐ ปี เหริยฉัตรพระปฏิมากรแก้วมรกตเนื้อเงินกะไหล่ทอง เหริยฉัตรที่ระลึกสมโภชพระนครมีพระบรมรูป ๗ รัชกาล ฯลฯ^{๖๒} อีกทั้งปรากฏข้อมูลว่า ทรงครอบครองพระพุทธรูปและพระเครื่องหลายรายการ (ดูตารางประกอบ)

ตารางแสดงพระราชทรัพย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
หมวดพระพุทธรูปและพระเครื่อง^{๔๓}

ที่	รายการ	ลักษณะสำคัญ	ตัวอย่าง	จำนวน
๑	พระพุทธรูปที่ทรงสร้างและ ที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวาย	พระพุทธรูปแบบไทย ทำด้วย โลหะ แก้ว และทองคำ	พระพุทธรูปยืนอุ้มบาตร ประจำพระชนมวาร พระไชย นวโลหะ (ทรงนำมาจากวัง บูรพา) พระพุทธรูปแก้วผลึก พระพุทธรูปทองคำ ขนาด ๑ นิ้ว ฯลฯ	๒๑
๒	พระพุทธรูปที่เป็นของทูล เกล้าฯ ถวายและทรงซื้อใน คราวเสด็จฯ ไปรักษาพระองค์ ที่ประเทศอเมริกา พ.ศ. ๒๔๗๔	พระพุทธรูปแบบญี่ปุ่นทำด้วย โลหะทองเหลือง	พระพุทธรูปแบบญี่ปุ่น ขนาด ๑๒, ๗, ๖, ๕, ๔, ๓ นิ้ว ทำ ด้วยโลหะชนิดต่างๆ ทั้งทอง เหลือง สำริด	๑๑
๓	พระพุทธรูปที่ตั้งอยู่ที่พระ ตำหนักจิตรลดาร	พระพุทธรูปทั้งแบบไทยและ ญี่ปุ่น ทำด้วยโลหะ แก้วผลึก หิน งาช้าง และไม้	พระพุทธรูปหุ้มทองฐานเงิน พระพุทธรูปหิน พระพุทธรูป หินมีแทนไม้	๓๗
๔	พระเครื่องต่างๆ และเครื่อง ราง	ไม่ปรากฏรายละเอียด	-	๑๒
๕	เทวรูป	เทวรูปตามคติพราหมณ์ทำ ด้วยทองเหลือง ทองแดง ไม้	ศิระเทวรูปเสาไม้ ครุฑหิน เทวรูปพระพิฆเนศทำด้วย เงินและทองแดง เทวรูป แปดกรทำด้วยทองเหลือง	๑๑

ในกาลต่อมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งให้ หม่อมเจ้าอุปถัมภ์สุเมธ เป็นผู้แทนพระองค์ขอรับมอบสิ่งของส่วนพระองค์คืนจากรัฐบาล ปรากฏว่าตามมติคณะรัฐมนตรีนั้น พระพุทธรูปบางองค์และพระโกศพระบรมอัฐิพระราชบิดานั้น รัฐบาลยินยอมถวายคืนให้ได้ เนื่องจากเห็นว่า เป็นของส่วนพระองค์^{๔๔} แต่พระพุทธรูปบางส่วนรัฐบาลไม่ถวายคืนให้ อันได้แก่ พระพุทธรูป

หล่อประจำวันของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ซึ่งคณะรัฐมนตรีให้เหตุผลว่า พระพุทธรูปดังกล่าว นั้นทางราชการเป็นผู้รับผิดชอบหล่อถวายพระมหากษัตริย์ทุกรัชกาล และเมื่อเวลาประกอบพระราชพิธีต้องอัญเชิญพระพุทธรูปของทุกรัชกาลมาตั้ง ดังนั้นจึงเป็นทรัพย์ของแผ่นดิน มิใช่ขององค์พระมหากษัตริย์ ส่วนพระไชยนวโลหะรัชกาลที่ ๔

แบบร่างเหรียญสร้างชาติ (ภาพจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาจากวังบูรพานั้น ก็ไม่ถวายคืนเช่นเดียวกัน เพราะเป็นของหลวงอยู่ก่อนแล้ว แต่ส่วนพระพุทธรูปและเครื่องบูชาอย่างนั้น ถวายคืนเนื่องจาก “...สมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงเล่นพระจึงทรงสร้างและมีผู้ถวายมาก...”^{๕๕}

เมื่อพิจารณาจากเหตุผลดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นที่รับรู้กันว่า “ทรงเล่นพระ” และการที่ทรงมีพระพุทธรูปและพระเครื่องจำนวนมากจึงไม่ใช่เรื่องแปลก ดังที่ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระเครื่องต่างๆ จำนวน ๑๒ องค์^{๕๖} รวมถึงทรงมีเหรียญเงินพระสิริจินโท^{๕๗} ซึ่งเป็นพระภิกษุที่มีชื่อเสียงในช่วงดังกล่าวด้วย รวมถึงทรงมีพระธำมรงค์

หัวพิรอดทองเหลือง ช้างน้ำตอกแห้งมีครอบแก้ว (ในบัญชีระบุว่าช้างน้ำนี้ พระมหาศรี วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นผู้ถวาย)^{๕๘} ในหมวดบัญชีของถวายและทรงซื้อในคราวเสด็จฯ ประพาสต่างจังหวัด เฉพาะหัวเมืองฝ่ายเหนือ พ.ศ. ๒๕๖๙ นั้น ปรากฏว่ามีพระพุทธรูปประเภทต่างๆ รวมกัน ๑๘ องค์ เช่น พระแก้วมรกตอ่อนขัดสมาธิเพชร พระพุทธรูปปางและพระพุทธรูปทองเหลืองขนาดใหญ่และขนาดเล็ก พระพุทธรูปหินดำ^{๕๙} อันแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงสะสมพระเครื่องและเครื่องรางด้วย

แม้แต่พระพุทธรูปที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ถูกอัญเชิญให้ตกเป็นของแผ่นดินด้วย ดังที่ปรากฏว่า เมื่อมีการดำเนินการจัดการทรัพย์สินของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว คณะกรรมการจัดการย้ายสมบัติของชาติได้ดำเนินการให้นำ พระแก้วสีขาว ซึ่งมีผู้ทูลเกล้าฯ

ถวายก่อนที่จะทรงสละราชสมบัตินั้น ให้ดำเนินการเคลื่อนย้ายไปเป็นสมบัติของชาติด้วย^{๕๐} กล่าวได้ว่า พระพุทธรูปสำคัญของรัชกาลที่ ๗ เองก็ต้องตกเป็นของแผ่นดินด้วย อันเป็นฉากการต่อสู้ทางการเมืองที่สำคัญในบริบทประวัติศาสตร์การปฏิวัติสยาม แต่ต่อมาในภายหลังได้มีการคืนพระราชทรัพย์ของพระองค์แก่พระทายาท ก็ปรากฏว่านอกจากที่ดิน ทรัพย์สิน และวัตถุมีค่าต่างๆ แล้ว พระพุทธรูปก็เป็นหนึ่งในพระราชทรัพย์ที่ถูกนำมาแบ่งกันระหว่างพระทายาทของพระองค์อีกด้วย^{๕๑}

กล่าวได้ว่า ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ สถานะความสัมพันธ์ระหว่าง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กับรัฐบาลฝ่ายคณะราษฎร มีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง อย่างไรก็ตามงานศึกษาที่ผ่านมามุ่งไปที่มิติการกระทำทางการเมืองที่เป็นทางการ เช่น การออกกฎหมาย การบริหารงานราชการ ฯลฯ เป็นหลัก แต่ความขัดแย้งดังกล่าวยังพิจารณาผ่านพระพุทธรูป พระเครื่อง เหริยวัตถุที่ระลึก และพิธีกรรม ซึ่งสะท้อนการต่อสู้ช่วงชิงกันทางอุดมการณ์ระหว่างระบอบเก่ากับระบอบใหม่อย่างเข้มข้นได้ด้วยเช่นกัน

บทสรุป

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ อันเป็นรัชกาลสุดท้ายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามนั้น การต่อสู้ทางอุดมการณ์ระหว่างฝ่ายเจ้ากับฝ่ายคณะราษฎรปรากฏให้เห็นในเหริยวัตถุพระเครื่องและพระพุทธรูปด้วย ก่อนอวสานระบอบเก่าไม่นาน รัชกาลที่ ๗ ทรงสร้างเหริยวัตถุพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) และเหริยวัตถุพระบรมรูปพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๑-รัชกาลที่ ๗ ขึ้น เพื่อระดมเงินบริจาคสำหรับการบูรณปฏิสังขรณ์และสร้างถาวรวัตถุขึ้น เนื่องในงานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๑๕๐ ปี การสร้างเหริยวัตถุใน

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีมิติของการสร้างขึ้นเพื่อระดมทุนเงินบริจาคเนื่องในการพระราชพิธีสำคัญของราชสำนัก

กล่าวได้ว่าในช่วงต้นรัชกาลที่ ๗ อุดมการณ์กษัตริย์นิยมที่เชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนาก็ยึดครองผิวหน้าเหริยวัตถุที่ระลึกโดยปราศจากคู่แข่งอุดมการณ์ แต่สถานะดังกล่าวก็ดำรงอยู่ได้ไม่นานนัก เพราะครั้นเมื่อคณะราษฎรทำการปฏิวัติสยาม ๒๔๗๕ เหริยวัตถุที่ระลึกได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้ทางอุดมการณ์ด้วย รัฐบาลฝ่ายคณะราษฎรยังได้ช่วงชิงพื้นที่ความศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์มาเป็นของฝ่ายตน เช่น การยกให้รัฐธรรมนูญเป็นของศักดิ์สิทธิ์เทียบเท่าพระมหากษัตริย์ การยึดพระพุทธรูปที่เป็นพระราชทรัพย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เป็นของแผ่นดิน

ในการต่อสู้ระหว่างกลุ่มผู้จงรักภักดีต่อระบอบเก่ากับคณะราษฎรนั้น มีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองเข้าต่อสู้กันโดยที่ฝ่ายคณะราษฎรพยายามที่จะสถาปนา “รัฐธรรมนูญ” ขึ้นมาให้มีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นตัวแทนของระบอบใหม่ที่เทียบเท่าพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันเป็นการสร้างสัญลักษณ์ใหม่ขึ้นมาเพื่อแข่ง และลดบทบาทของพระมหากษัตริย์ แต่ในการต่อสู้กันระหว่างระบอบเก่าและระบอบใหม่นั้น มีข้อสังเกตว่า ในระยะแรกมีลักษณะประนีประนอมกันมากกว่าที่จะทำลายล้างกันอย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้ก็เพราะคณะราษฎรเองก็ตระหนักดีว่า เป็นการยากที่จะทำลายความเชื่อเกี่ยวกับระบอบเดิมได้อย่างหมดสิ้น เพราะความเชื่อดังกล่าวหยั่งรากลึกมาช้านาน รูปแบบของการใช้สัญลักษณ์ทางการเมืองในระยะแรกหลังการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงมีลักษณะเป็นการ “ปราม” มากกว่าจะเป็นการปะทะกันโดยตรง แต่ก็เข้าใจได้ว่าสัญลักษณ์และการกระทำดังกล่าวมีนัยในการสื่อความหมายอย่างไร^{๕๒}

กล่าวได้ว่า ภายใต้การต่อสู้ทางการเมืองในบริบทการปฏิวัติสยาม พ.ศ. ๒๔๗๕ ทั้งเหรียญที่ระลึกและพระพุทธรูป ได้ถูกนำมาใช้เพื่อช่วงชิงชัยชนะทางอุดมการณ์ระหว่างทั้ง ๒ ฝ่ายด้วย

เชิงอรรถ

^๑ กรมธนารักษ์. เหรียญที่ระลึก กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๕๒๕. (กรุงเทพฯ : กรมธนารักษ์, ๒๕๒๕), น. ๑๙๓, ๒๑๗.

^๒ หจข. ศธ.๓๖.๙/๘ เรื่อง พระราชทานเหรียญราชนิยมลูกเสือสำรองเอื้อน ศรีวาลัย กอง น.ศ. ๔๐ (ประจำตำบลพะโต๊ะตะวันตก) (๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๑-๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๒); หจข. ศธ.๓๖.๙/๑๐ เรื่อง ขอพระราชทานเหรียญที่ระลึกให้แก่ลูกเสือตามประกาศแก้ไขข้อบังคับลักษณะการปกครองลูกเสือ หมวดที่ ๑๓ ลงวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ (๗-๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕); หจข. ศธ.๓๖.๙/๑๒ เรื่อง ขอพระราชทานเหรียญที่ระลึกเงินให้แก่ลูกเสือซึ่งทำความดีความชอบเข้าเกณฑ์ตามประกาศแก้ไขข้อบังคับลักษณะการปกครองลูกเสือ (๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕-๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖)

^๓ “เรื่อง งานมัสการพระ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พุทธศักราช ๒๔๗๐.” ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม ๔๔ ตอนที่ ๖ (วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๐) น. ๓๗๗๕-๓๗๗๘; “กำหนดงานมัสการพระ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม,” ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม ๔๔ ตอนที่ ๖ (วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๐) น. ๓๖๑๙-๓๖๒๓.

^๔ หจข. ร.๗ ม.๑ เบ็ดเสร็จกระทรวงมหาดไทย เอกสารกระทรวงมหาดไทย เรื่อง ประกาศออกบุญเรียโรการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๒-๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๓)

^๕ *เรื่องเดียวกัน*.

^๖ “ประกาศระเบียบการรับเงินเรียโรการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม,” ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม ๔๖ ตอนที่ ๖ (๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒) น. ๒๐๘๓-๒๐๘๕.

^๗ “ประกาศออกบุญเรียโรการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม,” ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม ๔๖ ตอนที่ ๖ (๒๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒) น. ๒๐๘๙-๒๐๙๓.

^๘ หจข. ร.๗ ม.๑ เบ็ดเสร็จกระทรวงมหาดไทย เอกสารกระทรวงมหาดไทย เรื่อง “ประกาศออกบุญเรียโรการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (๓ มกราคม พ.ศ.

๒๔๗๒-๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๓)” น. ๓-๕

^๙ หจข. ร.๗ บ.๕.๑๔ ขออนุญาตทำเหรียญและสิ่งของจำหน่ายเป็นที่ระลึกในงานฉลองพระนครและวัดพระแก้ว (๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔-๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔) น. ๓

^{๑๐} *เรื่องเดียวกัน*, น. ๘-๑๕.

^{๑๑} หจข. ศธ.๖๖/๓๕.๑-๓๘ พระราชทานเหรียญฉลองกรุง ๑๕๐ ปี พ.ศ. ๒๔๗๕

^{๑๒} ปภาณิน เกษตรทัต. *เบื้องหลังรูปเคารพ คติความเชื่อรูปแทนบุคคลในสยาม*. (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๘).

^{๑๓} ยาสุกิจิ ยาตาเบ. *การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย*. เออิชิ มูราซึมา, นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (แปล). (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๐), น. ๒๔-๒๕.

^{๑๔} ชาตรี ประทีปนพการ. *ศิลปะ-สถาปัตยกรรม คณะราษฎร : สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์*. (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๒), น. ๕๑.

^{๑๕} “แจ้งความกระทรวงธรรมการ แผนกกรมธรรมการ ระเบียบการพระราชทานพระบรมรูปรัชกาลปัจจุบันแก่สาธารณสถาน,” ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม ๔๙ ตอนที่ ๖ (๕ มิถุนายน ๒๔๗๕) น. ๘๓๔.

^{๑๖} ดู ใน *ราชกิจจานุเบกษา* ช่วง พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๔๗๗ เรื่อง “แจ้งความกระทรวงธรรมการ กรมธรรมการ เรื่อง พระราชทานพระบรมรูปหล่อ”

^{๑๗} “แจ้งความกระทรวงธรรมการ กรมธรรมการ เรื่อง พระราชทานพระบรมรูปหล่อ,” ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม ๕๑ ตอนที่ ๖ (๒๓ กันยายน ๒๔๗๗) น. ๑๙๙๓.

^{๑๘} ฐิริ พวงศ์เจริญ. “งานฉลองรัฐธรรมนูญ : มหกรรมแห่งชาติของคณะราษฎร,” ใน *ศิลปวัฒนธรรม*. ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๓ (มกราคม ๒๕๖๐), น. ๙๕.

^{๑๙} ฐิริ พวงศ์เจริญ. “พระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ : นัยยะแห่งการเมือง สัญญาแห่งอำนาจ,” ใน *ศิลปวัฒนธรรม*. ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๒ (ธันวาคม ๒๕๕๗), น. ๗๓.

^{๒๐} *เรื่องเดียวกัน*, น. ๗๖-๗๗.

^{๒๑} *เรื่องเดียวกัน*, น. ๘๒-๘๓.

^{๒๒} “พระราชพิธี การฉลองรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม,” ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม ๔๙ ตอนที่ ๖ (วันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕) น. ๓๒๐๐.

^{๒๓} ฐิริ พวงศ์เจริญ. “พระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ : นัยยะแห่งการเมือง สัญญาแห่งอำนาจ,” น. ๘๕-๘๗.

^{๒๔} ในคราวเดียวกันนี้ พระเทวากินิมิตยังได้เสนอให้รัฐบาลคณะราษฎรสร้างตราประทับสำหรับหนังสือราชการด้วย โดยเป็นรูปแบบทรงกลมด้านนอกเป็นลายตราจักร ในตราจักรเป็นรูปช้าง ๓ เศียร มีอักษรว่า “สภาราษฎร์” และ

“แห่งรัฐบาลสยาม” หจข. สร.๐๒๐๑.๒๕/๓๙๔ เรื่อง พระ
เทวภินิมิต ออกแบบเหรียญและตราเพื่อเป็นที่ระลึก
ในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. ๒๔๗๕)

^{๒๕} หจข. (๓) สร.๐๒๐๑.๖๖.๑/๖ กรมเลขาธิการคณะ
รัฐมนตรี เรื่อง รายงานเรื่องการฉลองรัฐธรรมนูญ (๓๑ สิงหาคม
พ.ศ. ๒๔๗๕-๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๘) น. ๒๔-๒๕, ๒๗

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, น. ๕.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, น. ๑๐.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, น. ๗๒.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, น. ๔๑.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, น. ๑๐๗-๑๑๐.

^{๓๑} หจข. สร.๐๒๐๑.๖๖.๑/๑๗ เรื่อง มีผู้นำรัฐ
ธรรมนูญไปใช้เป็นเครื่องหมายสินค้าต่างๆ (๑๐ กันยายน
พ.ศ. ๒๔๗๖-๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๐) น. ๒๑-๒๒

^{๓๒} ศรีบุญ เทพสงเคราะห์. “มองสำนึกพลเมือง
ยุคคณะราษฎรผ่านอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญในอีสาน,” ใน
ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๘ (มิถุนายน ๒๕๖๑),
น. ๗๔-๑๐๕, ๗๖.

^{๓๓} ดูภาพประกอบเปิดบทความ

^{๓๔} ภูริ พวงศ์เจริญ. “‘ลัทธิอนุชาธิปไตย’ กับสยาม
สมัยคณะราษฎร,” ใน *ศิลปวัฒนธรรม*. ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๒
(ธันวาคม ๒๕๕๘), น. ๑๐๐.

^{๓๕} “พระราชพิธี การฉลองรัฐธรรมนูญแห่งราช
อาณาจักรสยาม,” ใน *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม ๔๙ ตอนที่ ๓
(วันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕) น. ๓๒๐๐.

^{๓๖} หจข. สร.๐๒๐๑.๖๖.๑/๑๕ เรื่อง หน้าที่จัดพระราช
พิธีฉลองรัฐธรรมนูญของกองสมุหราชพิธี (๒๗ พฤศจิกายน-
๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖) น. ๑๖

^{๓๗} สุพจน์ แจ้งเร็ว. “คดียึดพระราชทรัพย์พระบาท
สมเด็จพระปกเกล้าเจ้า,” ใน *ศิลปวัฒนธรรม*. ปีที่ ๒๓ ฉบับ
ที่ ๘ (มิถุนายน ๒๕๕๕), น. ๗๒.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, น. ๗๕.

^{๓๙} หจข. (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕.๑/๕ ปีที่ ๑ การพิจารณา
สิ่งของส่วนพระองค์สมเด็จพระปกเกล้าเจ้า (๑๔ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๒) น. ๖๙

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, น. ๕๒.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, น. ๓.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, น. ๗, ๑๙.

^{๔๓} รวบรวมจาก หจข. (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕.๑/๕ ปีที่
๓ การพิจารณาสิ่งของส่วนพระองค์สมเด็จพระปกเกล้าเจ้า
(๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๒)

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, น. ๑๗๖.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, น. ๑๗๗.

^{๔๖} หจข. (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕.๑/๕ ปีที่ ๑ การพิจารณา
สิ่งของส่วนพระองค์สมเด็จพระปกเกล้าเจ้า (๑๔ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๒) น. ๑๖

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, น. ๑๙.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, น. ๑๖-๑๗.

^{๔๙} หจข. (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕.๑/๕ ปีที่ ๒ การพิจารณา
สิ่งของส่วนพระองค์สมเด็จพระปกเกล้าเจ้า (๑๔ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๒) น. ๑๐๘

^{๕๐} หจข. สร.๑๒๐๑.๑๐.๔.๑๑-๓๖ กติง ๒ เลขที่
๑๔ “ขอรับพระแก้วและขอรับมอบทรัพย์สินสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้า” (๑๗-๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๖)

^{๕๑} สุพจน์ แจ้งเร็ว “คดียึดพระราชทรัพย์พระบาท
สมเด็จพระปกเกล้าเจ้า,” น. ๘๐.

^{๕๒} มานิตย์ นวลละออ. *สัญลักษณ์ทางการเมือง
ในการเมืองไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง
ในเมืองในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม (พ.ศ. ๒๔๘๑-
๒๔๘๗)*. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขา
วิชารัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓, น. ๗๗.

บรรณานุกรม

เอกสารทอดหมายเหตุแห่งชาติ

หจข. ร.๗ ป.๕.๑๔ ขออนุญาตทำเหรียญและสิ่งของจำนำ
เป็นที่ระลึกในงานฉลองพระนครและวัดพระแก้ว
(๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔-๑๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔)

หจข. ร.๗ ม.๑ เบ็ดเสร็จกระทรวงมหาดไทย เอกสาร
กระทรวงมหาดไทย เรื่อง ประกาศอนุญาตเหรียญ
การปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (๓ มกราคม
พ.ศ. ๒๔๗๒-๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๓)

หจข. ศธ.๓๖.๙/๘ เรื่อง พระราชทานเหรียญชานุมงคล
สำรองเอียน ศรีวาลย์ กอง น.ศ. ๔๐ (ประจำตำบล
พะโต๊ะตะวันออก) (๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๑-๒๕
มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๒)

หจข. ศธ.๓๖.๙/๑๐ เรื่อง ขอพระราชทานเหรียญที่ระลึก
ให้แก่ลูกเสือตามประกาศแก้ไขข้อบังคับลักษณะการ
ปกครองลูกเสือ หมวดที่ ๑๓ ลงวันที่ ๒๙ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๖๙ (๗-๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕)

หจข. ศธ.๓๖.๙/๑๒ เรื่อง ขอพระราชทานเหรียญที่ระลึก
เงินให้แก่ลูกเสือซึ่งทำความดีความชอบเข้าเกณฑ์
ตามประกาศแก้ไขข้อบังคับลักษณะการปกครอง
ลูกเสือ (๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕-๑๐ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๔๗๖)

หจข. ศธ.๖๖/๓๕.๑-๓๗ พระราชทานเหรียญฉลองกรุง ๑๕๐
ปี พ.ศ. ๒๔๗๕

หจข. ศธ.๙๙/๒๗๘ เชิญชวนให้ส่งพระพุทธรูปเข้าประกวด
ในงานฉลองรัฐธรรมนูญ

หจข. (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕.๑/๕ ปีที่ ๑ การพิจารณาสิ่งของส่วน
พระองค์สมเด็จพระปกเกล้าฯ (๑๔ พฤษภาคม พ.ศ.
๒๔๗๙-๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๒)

หจข. (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕.๑/๕ ปีที่ ๒ การพิจารณาสิ่งของ
ส่วนพระองค์สมเด็จพระปกเกล้าฯ (๑๔ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๗๙-๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๒)

หจข. (๓) สร.๐๒๐๑.๖๕.๑/๕ ปีที่ ๓ การพิจารณาสิ่งของ
ส่วนพระองค์สมเด็จพระปกเกล้าฯ (๑๔ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๗๙-๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๒)

หจข. (๓) สร.๐๒๐๑.๖๖.๑/๔ กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี
เรื่อง เบ็ดเตล็ดงานฉลองรัฐธรรมนูญ (๙ ธันวาคม
พ.ศ. ๒๔๘๕-๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๖)

หจข. (๓) สร.๐๒๐๑.๖๖.๑/๖ กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี
เรื่อง รายงานเรื่องการฉลองรัฐธรรมนูญ (๓๑ สิงหาคม
พ.ศ. ๒๔๗๕-๑๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘)

หจข. สร.๐๒๐๑.๒๕/๓๙๔ เรื่อง พระทวาริณมิต ออกแบบ
เหรียญและตราเพื่อเป็นที่ระลึกในการเปลี่ยนแปลง
การปกครอง (พ.ศ. ๒๔๗๕)

หจข. สร.๐๒๐๑.๖๖.๑/๕ เรื่อง หน้าที่จัดพระราชพิธีฉลอง
รัฐธรรมนูญของกองสมุหราชพิธี (๒๗ พฤศจิกายน-
๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๙)

หจข. สร.๐๒๐๑.๖๖.๑/๑๗ เรื่อง มีผู้นำรัฐธรรมนูญไปใช้
เป็นเครื่องหมายสินค้าต่างๆ (๑๐ กันยายน พ.ศ.
๒๔๗๘-๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๐)

หจข. สร.๐๒๐๑.๑๐.๕.๑๑-๓๖ กล้อง ๒ เลขที่ ๑๔ “ขอรับพระ
แก้วและขอรับมอบทรัพย์สินสมเด็จพระปกเกล้าฯ”
(๑๘-๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๖)

เอกสารในราชกิจจานุเบกษา

“กำหนดงานนมัสการพระ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.” ใน
ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๔ ตอนที่ ง (วันที่ ๑๒
กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๐) น. ๓๖๑๙-๓๖๒๓.

“แจ้งความกระทรวงธรรมการ กรมธรรมการ เรื่อง พระ
ราชทานพระบรมรูปหล่อ.” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม
๕๑ ตอนที่ ง (วันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๗)
น. ๑๙๙๓.

“แจ้งความกระทรวงธรรมการ แผนกรมธรรมการ ระเบียบ
การพระราชทานพระบรมรูปรัชกาลปัจจุบันแก่
สาธารณสถาน.” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๙
ตอนที่ ง (วันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕) น. ๘๓๔-
๘๓๕.

“ประกาศบอกบุญการปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.”

ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๖ ตอนที่ ง (๒๒
กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒) น. ๒๐๗๙-๒๐๘๓.

“พระราชพิธี การฉลองรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม.”
ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๙ ตอนที่ ง (วันที่ ๑๘
ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕) น. ๓๑๙๘-๓๒๐๑.

“เรื่อง งานนมัสการพระ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พุทธ
ศักราช ๒๔๗๐.” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๔
ตอนที่ ง (วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๐)
น. ๓๗๗๕-๓๗๘๑.

หนังสือและบทความ

กรมธนารักษ์. เหรียญที่ระลึก กรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-
๒๕๒๕. กรุงเทพฯ : กรมธนารักษ์, ๒๕๒๕.

ชาติรี ประภิตนทการ. ศิลปะ-สถาปัตยกรรมคณะราษฎร :
สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์. กรุงเทพฯ :
มติชน, ๒๕๕๒.

ปกานิน เกษตรทัต. เมืองหลังรูปเคารพ คติความเชื่อรูปแทน
บุคคลในสยาม. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๘.

กวี พวงศรีเจริญ. “งานฉลองรัฐธรรมนูญ : มหกรรมแห่งชาติ
ของคณะราษฎร.” ใน ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ ๓๘ ฉบับ
ที่ ๓ (มกราคม ๒๕๖๐), น. ๙๒-๑๒๓.

_____. “พระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ : นัยยะแห่ง
การเมือง สัญลักษณ์แห่งอำนาจ.” ใน ศิลปวัฒนธรรม.
ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๒ (ธันวาคม ๒๕๕๗), น. ๗๒-๙๑.

_____. “ลัทธิอนุชาธิปไตยกับสยามสมัยคณะราษฎร.”
ใน ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๒ (ธันวาคม
๒๕๕๘), น. ๗๔-๑๐๓.

ยาสุกึ ยาดาเบ. การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย
สยาม. เอจิ มิซึชิม่า, นคินท์ เมฆไตรรัตน์ (แปล).
กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๐.

ศรีบุญ เทพสงเคราะห์. “มองลำนีกลพเมืองยุคคณะราษฎร
ผ่านอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญในอีสาน.” ใน ศิลป
วัฒนธรรม. ปีที่ ๓๙ ฉบับที่ ๘ (มิถุนายน ๒๕๖๑),
น. ๗๔-๑๐๕.

สุพจน์ แจ่มเร็ว. “คติยิดพระราชทรัพย์พระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าฯ.” ใน ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๘
(มิถุนายน ๒๕๔๕), น. ๖๒-๘๐.

วิทยานิพนธ์

มานิตย์ นวลละออง. สัญลักษณ์ทางการเมืองในการเมืองไทย :
ศึกษาเฉพาะกรณีการใช้สัญลักษณ์ทางการเมือง
ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม (พ.ศ. ๒๔๘๑-
๒๔๘๗). วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรดุษฎี
บัณฑิต, สาขาวิชารัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๓๓.

สามารถติดตามอ่านวารสารใหม่ได้ที่

<http://libapp.rmutp.ac.th/newBook/?cat=10>

- ห้องสมุดเทเวศร์
- ห้องสมุดโชติเวช
- ห้องสมุดพณิชยการพระนคร
- ห้องสมุดพระนครเหนือ

